

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Економічний факультет

Кафедра економіки та менеджменту

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: «КОРУПЦІЯ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ»

Виконала: студентка 4 курсу,
групи ЕЛЗ-41

Спеціальності 281 «Публічне управління
та адміністрування»
Освітньо-професійної програми «Публічне
управління та адміністрування»

_____ Анастасія СЕМЕНЮТА

Керівник наукової роботи: кандидат економічних наук, доцент

_____ Ганна ЗАДНЄПРОВСЬКА

Рецензент:
кандидат економічних наук, доцент
проректор з науково-дослідної роботи
Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»

_____ Ольга ІВАНОВА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Факультет _____ економічний _____
 Кафедра _____ економіки та менеджменту _____
 Освітньо-кваліфікаційний рівень _____ бакалавр _____
 Спеціальність _____ 281 «Публічне управління та адміністрування» _____
 Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Ганна ДОРОШЕНКО
 (підпис) (ініціали, прізвище)

« 06 » червня 2024 року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

_____ Семенюти Анастасії Русланівни _____
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи _____ «Корупція в сфері державного управління» _____
 керівник роботи _____ Заднепровська Ганна Ігорівна, кандидат економічних наук,
 доцент _____

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від 09.04.2024 року №2101-5/787

2. Строк подання студентом роботи « 05 » червня 2024 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити: розкрити з юридичної точки зору поняття та види корупції; проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи до вивчення корупції та результати емпіричних досліджень, присвячених чинникам корупції; проаналізувати причини корупції у сфері державного управління; дослідити особливості корупції у сфері державного управління; розглянути статистичні дані щодо корупційних справ у сфері державного управління; розглянути адміністративно-правові та організаційні заходи протидії корупції в органах державної влади; сформулювати подальші шляхи вдосконалення боротьби з корупцією, показати роль громадських організацій у цьому процесі.

4. План роботи

№ з/п	Назва етапів роботи
1	Розробка та узгодження плану кваліфікаційної роботи бакалавра, ознайомлення з літературними джерелами за темою.
2	Робота над теоретичним розділом.
3	Доопрацювання першого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Написання другого розділу кваліфікаційної роботи.
4	Доопрацювання другого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника.
5	Написання вступу, висновків кваліфікаційної роботи бакалавра; оформлення списку використаних джерел.
6	Доопрацювання кваліфікаційної роботи згідно з рекомендаціями наукового керівника, подання до рецензування.
7	Подання роботи на кафедру.

5. Дата видачі завдання « 28 » вересня 2023 р.

Здобувач вищої освіти

(підпис) Анастасія СЕМЕНЮТА
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис) Ганна ЗАДНЄПРОВСЬКА
(прізвище та ініціали)

Гарант освітньої програми

(підпис) Ганна ЗАДНЄПРОВСЬКА
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	9
1.1. Історичні передумови походження терміну корупція	9
1.2. Основні концепції вивчення корупції	15
1.3. Особливості корупції в сфері державного управління	20
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ	24
2.1. Дослідження ставлення населення до корупції як умова успішної антикорупційної діяльності	24
2.2. Тенденції динаміки посадових злочинів в сфері публічного управління	29
2.3. Кримінологічна характеристика особистості суб'єкта посадових злочинів	35
2.4. Напрямки антикорупційної роботи з громадськими організаціями	43
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	61

ВСТУП

З всього найширшого комплексу проблем, що існують у світі, жодна не приносить стільки шкоди, скільки корупція. Якщо корупція пускає коріння в органах влади, можливість ефективно працювати зі всіма іншими проблемами різко скорочується. В результаті корупції паралізуються два суттєвих елемента будь-якої стратегії, спрямованої на покращення роботи органів влади, - громадська довіра та здатність керівників контролювати і спрямовувати діяльність підлеглих їм посадових осіб.

Наразі корупцію визнали не лише національною, а й транснаціональною проблемою. Вона проникла не тільки в державний механізм багатьох держав, але й в міжнародні організації. Транснаціональні організовані злочинні угруповання використовують підкуп посадових осіб як засіб досягнення своїх цілей. За допомогою корумпованих зв'язків організовують постачання наркотиків та зброї, відбуваються терористичні акти, розкрадається державне майно, здійснюється незаконна приватизація, створюються сприятливі умови для функціонування обраних фірм, здійснюється фінансування терористичних злочинних угруповань і так далі.

Корупція сприяє нелегальній еміграції, работоргівлі, постачання дешевої робочої сили, за її допомогою відбувається відмивання (легалізація) грошей та іншого майна, отриманого злочинним шляхом. Такі складники як постачання зброї, наркотиків, терористичні акти, работоргівля, показують, що вона загрожує не тільки національній безпеці, а й представляє загрозу для світового правопорядку загалом.

Якщо розглядати корупцію як загрозу національній безпеці, то вона очевидна, адже корупціонер – це державний службовець, чиновник, який є уособленням держави. При цьому, будучи «гвинтиком» державного механізму, чиновник змушує працювати державний механізм не в цілях реалізації покладених на державу функцій, а в своїх особистих або кланових інтересах. Таким чином, корупція «роз'їдає» державний механізм. На перший погляд,

може здатися, що він функціонує, але функціонує не в тому напрямі, не на користь суспільства і навіть не на користь держави, а на інтересах «замовника». Під замовником в даному випадку ми розуміємо покупця державних послуг. Адже чиновник перетворюється в звичайного «продавця», на кшталт цивільно-правових відносин. Тільки покупцем тут виступають члени організованих злочинних угруповань, бізнес-структури, олігархи і так далі. І чим більше стає таких чиновників, тим збільшується кількість державних органів, що функціонують над заданим напрямом. І може наступити така межа, коли весь державний механізм почне працювати на певні клани, тоді можна стверджувати про повністю корумповану державу. Природно за таких умов не може йти мови про справжню демократію, правову державу та цивільне суспільство. У таких умовах їх побудова в принципі не можлива.

Корупція – це проблема системна та інша її небезпека полягає у тому, що громадяни втрачають довіру до держави, її органів, чиновників, а їх свідомість з часом стає корупційною (розуміння того що все можна купити), в результаті чого знижується їх позитивна соціально-правова активність, а суспільство вражає маргінальність та конформізм. Крім того, Україна займає лідируючі рядки у рейтингах світової корупції, що в свою чергу підриває авторитет до нашої країни на міжнародній арені. Корупція існувала і продовжує існувати в усіх державах. У будь-якій країні політична і правляча еліта, державні посадові особи різного рівня мають значні можливості для використання свого положення в особистих корисливих цілях.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи бакалавра є суспільні відносини, що виникають щодо поняття та причин корупції у сфері державного управління, а також подальших напрямів її припинення та ефективного попередження в діяльності державних службовців.

Предметом дослідження кваліфікаційної роботи бакалавра є норми міжнародних договорів, положення чинного законодавства, що дозволяють виявити причини корупційної поведінки службовців у сфері державного управління та вжити належних заходів протидії корупції.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі теоретичних положень, міжнародного та вітчизняного правового матеріалу, розкрити сутність корупції та визначити її причини, виявити проблеми запобігання корупції у сфері державного управління та сформулювати правові шляхи їх вирішення.

Для конкретизації вище названої мети було поставлено такі основні завдання:

- розкрити з юридичної точки зору поняття та види корупції;
- проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи до вивчення корупції та результати емпіричних досліджень, присвячених чинникам корупції;
- проаналізувати причини корупції у сфері державного управління;
- дослідити особливості корупції у сфері державного управління;
- розглянути статистичні дані щодо корупційних справ у сфері державного управління;
- розглянути адміністративно-правові та організаційні заходи протидії корупції в органах державної влади;
- сформулювати подальші шляхи вдосконалення боротьби з корупцією, показати роль громадських організацій у цьому процесі.

Методологічною основою є загальнонауковий діалектичний метод пізнання, що дозволяє розглядати корупцію у сфері державного управління як динамічну багаторівневу категорію крізь призму її проблем. Також у комплексі використовувалися порівняльно-правовий, формально-логічний, функціональний метод пізнання.

Теоретична основа роботи представлена науковими розробками вчених-правознавців та дослідженнями юристів-практиків в аналізованій сфері. У дослідженні висвітлено думки та судження відомих спеціалістів у галузі протидії корупції у сфері державного управління, які знайшли відображення у навчальних посібниках, індивідуальних та колективних монографіях, наукових статтях.

Нормативною базою дослідження стали міжнародні акти, правові акти національного законодавства, присвячені протидії корупції

Теоретична значущість результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи бакалавра можуть бути використані під час проведення подальших досліджень у галузі вдосконалення механізму протидії корупції у сфері державного управління. Висновки, зроблені автором, можна використовувати під час проведення занять у вищих навчальних закладах.

Практична значимість роботи у тому, що у ній аналізуються актуальні проблеми сфери управління в Україні, пов'язані з профілактикою та попередженням корупції. Деякі пропозиції у підсумковій частині роботи можуть бути корисними у рамках удосконалення існуючої антикорупційної політики.

Апробація результатів роботи відображена у тезах XXIII Міжнародної науково-практичної конференції «Problems of science and technology: the search for innovative solutions», а саме: «Тенденції закордонної антикорупційної практики».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЇ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. Історичні передумови походження терміну корупція

Протидія корупції – це одне з основних політико-правових завдань, яке набуло останніми роками глобального значення для багатьох країн світу. Актуально її рішення і для України. Досі ні у вітчизняному законодавстві, ні у працях правознавців немає єдності думок у тому, що слід розуміти під корупцією як соціально-правового явища. Нині корупційна поведінка не обмежується лише хабарництвом, явище корупції значно глибше і ґрунтовніше. Для того, щоб досягнути її природу, розібратися зі змістом та ознаками, не буде зайвим звернення до історичного минулого, яке дозволить нам усвідомити особливості становлення та розвитку корупції, а також інших злочинів, які впливають на розуміння корупційної поведінки.

Якщо звернутися до історичного коріння прояву корупціогенних чинників, щоб простежити витoki їхнього зародження, то перші згадки про них зустрічаються в біблійних історіях. Так, Ісайя – один із пророків, закликав людей до покаяння ще за 700 років до народження Христа, якщо вони люблять подарунки та одружуються за хабаром» [6]. Старий Завіт також містить згадка: «Дарів не приймай; бо дари сліпими роблять зрячих і перетворюють справу правих» [10]. Безумовно, божі заповіді рідко заважали зацікавленим особам здійснювати їхні злочинні наміри, особливо, якщо йшлося про установлені правила поведінки, хоч і неохоче, але прийняті всіма як даність часу.

На зорі зародження перших держав у світі про корупцію як явище було відомо досить мало, але люди вже знали про можливість підкупу. Наприклад, в Стародавньому Вавилоні за хабарництво встановлювалися дуже жорсткі види покарання, включаючи смертну кару, проте остаточно викоринити це явище не вдавалося. Хроніки Вавилонської держави, які дійшли до наших днів, збе-

рігають перші згадки про корупційну поведінку в системі державної влади. У другій половині XXIV століття до нашої ери шумерським царем Лагашем були вжиті дії для реформування державного управління з метою викорінення цього зла, припинення незаконних дій суддів, скорочення кількості зловживань, які спостерігалися у діяльності представників влади. Навіть храмові священики не залишилися поза увагою царя, який забороняв їм вимагати виплати незаконних винагород у простих громадян [14].

Перський цар Камбіз наказував із суддів, які будуть викриті у хабарництві, знімати живцем шкіру, якою оббивалося крісло нового судді. Сидячи в такому кріслі, суддя мав постійно пам'ятати про те, що його чекає, якщо він вирішить слідувати злочинним шляхом. Особливо поширена була корупція і в Стародавньому Римі, злочинців не лякали ні покарання, ні смертна кара, ні заклики великих ораторів, серед яких був Цицерон. У Зводі законів Стародавнього Вавилону – Законах Хаммурапі – також була згадка про відповідальність суддів за зловживання своїм посадовим становищем [26].

Слід зазначити, що корупція як соціально-правове явище не обмежується лише такими злочинами, як хабарництво та зловживання посадовими повноваженнями. Її сутність значно глибша, саме тому умов, що сприяють її виникненню, дуже багато. Наприклад, на Русі корупція стала закономірним наслідком розвитку державного апарату часів княжого правління, яке довелося на період із IX по XV століття.

Історія розвитку Русі знає випадки, коли страждала вся система управління всередині країни від задоволення представниками влади своїх корисливих інтересів. Київська державність на початку свого розвитку характеризувалася князівсько-дружинним управлінням, у якого основні державні функції виконував князь разом із дружиною. Саме вони становили первинний апарат влади. Дружина існувала та розвивалася за рахунок княжої скарбниці. Основою згуртованості дружини та мірою підтримки княжого авторитету практично завжди були численні застілля та роздача незліченних багатств, навіть за незначні досягнення.

Передбачалося, що чиновники, які відповідали за збір віри з населення, мають право на отримання так званої «комісії» – певної суми від стягнутих штрафів у розмірі $1/5$ частини. Додатково особи, які сплачують штрафи, можуть подбати про забезпечення державних чиновників необхідним продовольством. Хоча розмір змісту і був фіксованим, що існував принцип регулярних відрахувань з кожного штрафу не міг не породити хвилювань серед населення, представники якого, багато в чому, не відрізнялися багатством і заможністю. Фактично встановлення такого відсотка від сплати штрафів призвело до того, що кількість справ за фактом невдоволення серед громад різко зросла.

Надалі, утворення централізованої держави призвело до зміни системи управління. Якщо раніше існував палацово-вотчинний тип управління, нині склалася система функціонального управління. Її сутність полягала в тому, що управління на основній території держави здійснювалося володарями та намісниками, яким була доручена можливість щодо відправлення судочинства. Крім того, вони мали право збору податків із населення та отримання платежів на свій зміст. Такі платежі іменувалися «кормами».

У період зародження та становлення княжого управління владні відносини мали саме приватно-договірний характер, який спостерігався і в рамках управлінських відносин, що складаються між князівською владою та населенням. Слід зазначити, що в період княжого правління службові зловживання були відсутні, отже, не було підстав для настання публічної відповідальності.

Князі керували народом через призначених посадових осіб, які формально були зобов'язані керуватися у своїй діяльності духом і буквою закону, проте, практично представники княжої влади могли діяти всупереч закону, чи не діяти взагалі. Населення, як правило, рідко реагувало на порушення представників влади. Система годування припускала, що величезний чиновницький апарат разом з армією утримувався за рахунок відрахувань населення, як результат, держава самотійно стимулювала зростання зловживань та

хабарництва. Держава не відразу оцінила всю небезпеку запровадження таких відрахувань, лише трохи пізніше стало ясно, що проблему слід негайно вирішувати. Так, були вжиті дії щодо обмеження функцій намісників, передбачалося, що частина їх повноважень буде передана незалежним представникам державної влади, також потрібно встановити заходи відповідальності за хабарі та можливі зловживання. У XVII столітті на Русі цілком законними були такі форми фінансової підтримки влади як почесті і поминки. Вшанування припускали попереднє задовбрювання посадової особи, поминки належали до категорії заключних подарунків.

Швидке поширення корупції призвело до того, що державі довелося оперативнo застосовувати дії відносно боротьби з її різними проявами, включаючи хабарництво та зловживання службовим становищем. У часи Стародавньої Русі практикувався зручний для чиновників принцип утримання – вони не отримували від держави платню, але могли цілком законно «годуватися» від підношень народу. У XVI-XVII століттях найприбутковішою, без перебільшення, вважалася посада воєводи. Щоб воєводи надмірно не збагачувалися, цар обмежив період їх повноважень двома роками служби. Крім того, за підсумками служби майно воєвод перевірялося досконально на царських заставах шляхом огляду та пильного обшуку. Якщо виникала підозра, що після повернення з місця служби воєвода везе дуже багато «нажитого» за пару років з калюжі майна, то надлишки сміливо вилучалися та поверталися на користь державної скарбниці.

Враховуючи багатий історичний досвід, сучасна незалежна Україна намагається по-іншому поглянути на проблеми, пов'язані з протидією корупції, у тому числі й ті, що були накопичені в минулому.

У науковому співтоваристві не припиняються пошуки єдиного визначення корупції, яке, як правило, не здатне відобразити весь глобальний масштаб цього явища. Найчастіше у довідковій літературі корупція як явище розглядається надто вузько, що обмежує її розуміння хабарництвом або посадовими зловживаннями. Д. Хеллман, Д. Джонс та Д. Кауфманн вказують на

те, що корупція – це свого роду «Скупка держави», тому дане явище необхідно відстежувати за всіма напрямками, щоб можна було для початку мінімізувати незаконні наслідки [14].

А.Г. Лахман справедливо стверджує, що уражені корупцією державні та місцеві службовці не можуть ефективно виконувати свої обов'язки, службові повноваження та функції. У зв'язку з цим корупція була і залишається сьогодні однією з головних перешкод на шляху здійснення соціально-економічних реформ [15].

С.М. Сабанін та М.О. Лепіхін ототожнюють корупцію з корупційним зловживанням посадової особи, суть якої полягає у використанні посадовцем своїх службових та посадових повноважень, свого впливу для досягнення корисливих цілей [16].

На справедливу думку К.А. Феофанова зміцненню корупції в країні та суспільстві сприяє низька правова грамотність населення, відсутність дієвого механізму припинення та профілактики корупційної злочинності серед посадових осіб [27]. Отже дуже важливо привести у відповідність до міжнародних стандартів національне законодавство про протидію корупції.

Резолюція ООН має певну спрямованість – вона торкається переважно питань боротьби з хабарництвом та корупцією в рамках діяльності транснаціональних корпорацій. Що важливо, у змісті названої резолюції є згадки практично про всі види корупції, які практикувалися транснаціональними корпораціями та підривали економічні засади держав. Незважаючи на специфіку Резолюції, вже тоді Генеральна Асамблея ООН усвідомлювала весь масштаб та небезпеку корупційних проявів у світі, що вийшли далеко за межі однієї країни.

Окремий інтерес у контексті міжнародно-правової протидії корупції становить Глобальний договір ООН [23], ухвалений у 2014 році на Саміті. Вперше ініціативу щодо розробки Глобального договору висловили світові лідери бізнесу ще у 1999 року; було звернено увагу на необхідність залучення корпорацій до вирішення глобальних проблем цивілізації [24].

Таким чином корупція не є історично вічним явищем. Зазвичай вона має місце там, де існують протиріччя між громадськими та приватними інститутами. Поширення у державі поглядів про продажність стає причиною зміцнення корупції. Панування знеособлених інститутів ринку та приватного сектору сприяють формуванню у державі та суспільстві корупційної поведінки. Тривалий час радянська влада не визнавала слово «корупція», офіційно воно було введене у вжиток лише наприкінці 80-х років XX століття. Зазвичай використовувалися терміни «хабарництво», «потування», «зловживання службовим становищем». Заперечення існування даного терміна свідчило про те, що влада заперечувала існування явища корупції.

Нині з упевненістю можна сказати, що корупція – глобальна, нагальна проблема, яка не обмежена національними територіальними рамками. У вітчизняній науковій спільноті немає єдності думок щодо того, що слід розуміти під корупцією. У найзагальнішому вигляді корупція – це зловживання службовим становищем у корисливих цілях. У той же час, на рівні законодавства термін «корупція» визначений у відповідному Законі України «Про запобігання корупції», і хоча вчені по-різному висловлюються щодо його змісту, на наш погляд, легальне визначення корупції як юридичного явища є безперечним плюсом українського антикорупційного законодавства. За своєю природою корупція – це сукупність, що складається з ряду аморальних провин та протиправних діянь, соціально-негативне явище, за вчинення якого повинна наступати юридична відповідальність. Не можна ототожнювати корупцію зі злочинами, які супроводжують її як явище, наприклад, з хабарництвом, або зловживанням посадовими повноваженнями. Водночас державам важливо взаємодіяти у сфері боротьби з корупційними злочинами через їх латентний характер та зв'язки з іншими формами злочинності.

1.2. Основні концепції вивчення корупції

Корупція – «багатоликий та багатовимірний соціально-психологічний феномен, який розглядається та вивчається як економічна, політична та культурна проблема» [17].

У науковому співтоваристві широко поширене визначення «корупції як використання посадовцем своїх владних повноважень та довірених йому прав з метою особистої вигоди, що суперечить встановленим законам та правилам» [23].

Однак, незважаючи на існування цього визначення, вчені не готові зняти питання визначення феноменологічної структури корупції з наукового порядку денного і, насамперед, пов'язують це з методологічними труднощами дослідження цього феномену [22].

Прийнято виділяти кілька основних підходів у питанні визначення корупції (рис. 1.1).

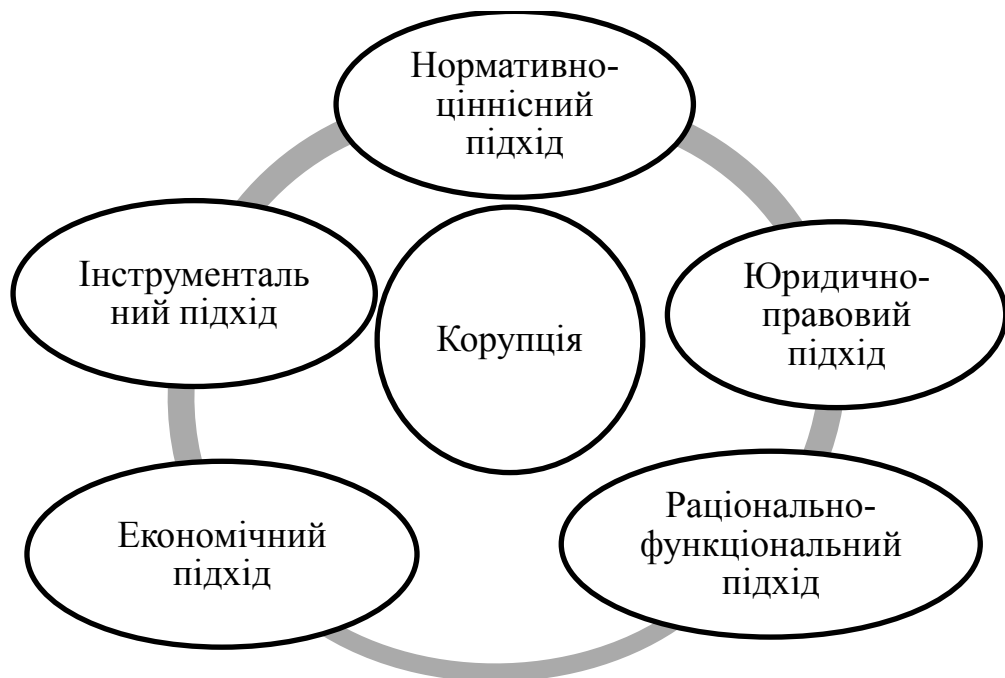

Рисунок 1.1. – Основні підходи до визначення терміну корупції. Джерело: складено автором на основі джерел [15; 18]

Одним із найочікуваніших підходів у питанні вивчення корупції є юридично-правовий підхід, коли корупція розглядається через призму порушення чинних законів. Однак поведінка корупціонера не завжди пов'язана з безпосереднім порушенням закону, так званим здирництвом, а може знайти своє вираження і в іншій формі вираження криміногенної поведінки, хабарництві. І насамперед ця проблема пов'язана зі стрімкими темпами виникнення та розвитку нових форм корупції, по відношенню до яких антикорупційне законодавство постійно «запізнюється». Що, своєю чергою, актуалізує роль морально-етичних норм як стримувального чинника прояви корупції. Однак на цьому роль морально-етичних норм не обмежується. Справа в тому, що розгляд корупції з точки зору юридично-правового підходу порушує і проблему якості законів, що порушуються, та їх ставлення до норм права та (або) морально-етичних норм. Як показує історія, порушення встановленого законодавства може бути етично виправданим та здоровою реакцією на встановлені правові норми.

Актуалізована раніше роль морально-етичних норм знаходить своє місце у нормативно-ціннісному підході, або психологічному підході. У рамках цього підходу корупція визначається як використання владних повноважень для отримання вигоди, яка може мати як матеріальний, так і нематеріальний вираз шляхом порушення законів чи визнаних норм моралі та моральності, стандартів поведінки. Деякі дослідники відзначають, що з точки зору психологічного підходу корупція може бути розглянута як форма девіантної поведінки, яка визначається відповідністю або невідповідністю тих чи інших вчинків професійним нормам та соціальним очікуванням. Однак розгляд корупції як певної форми «девіантної поведінки» спричиняє необхідність визначення «норми» та «відхилення» в контексті корупції, що і без конкретно заданого контексту є скрутним питанням, що викликає розбіжності та суперечки серед членів наукової спільноти. Тому в рамках цього підходу корупція найчастіше розглядається через звернення до феномену «відносини особис-

тості» та розглядається не безпосередньо корупція як соціальне явище, а ставлення особистості до корупції як до соціального явища.

Як було зазначено раніше, корупція не обмежується тією її формою, що пов'язана з порушенням закону, та інші її форми виникають та розвиваються стрімкими темпами та знаходять своє відображення у раціонально-функціональному підході. В рамках цього підходу відзначається позитивна роль корупції як механізму подолання бюрократичних бар'єрів у процесі посиленого політико-економічного розвитку суспільства. І у питанні протидії корупції пропонується розглядати такі види корупції: «біла» корупція як інтегрована в культурні традиції практика, яка не викликає засудження»; «сіра» корупція як практика, щодо якої у суспільстві немає згоди, єдиної точки зору; «чорна» корупція як практика, що засуджується всіма соціальними верствами та групами.

Близьким до раціонально-функціональному підходу є економічний підхід, який розглядає корупцію як форму соціально-економічного обміну. Згідно з економічним підходом, причиною виникнення такої форми корупції стало надмірне втручання держави в економічні процеси, що створює спонукальні мотиви в економічних моментах до порушення законів і, як наслідок, призводить до зростання злочинності та корупції. Серед представників економічного підходу є й прихильники протилежної точки зору, що безумовно примиряє його з раціонально-функціональним підходом, коли в корупції вбачають противагу надмірній бюрократизації [18]. Проте ще 1999 р. неспроможність цієї ідеї було доведено під час проведення низки досліджень, результати яких свідчать на користь збільшення часових витрат на взаємодії з бюрократією, обтяження процесів управління бізнесом, підвищення вартості капіталу та зростання неефективності державних витрат.

Недоліки вищезазначених підходів наголошують на важливості системного погляду на такий феномен як корупція. Вирішити це завдання покликаний інструментальний підхід, який представляє комбінацію раніше розглянутих підходів. Прихильники інструментального підходу визначають коруп-

цію як протиправне стосовно нормативно-юридичних установ та соціотальних норм поведінки використання посадовою особою наданих їй владних ресурсів з метою отримання особистої або групової вигоди як у матеріальній, так і нематеріальній формі.

На сьогоднішній день можна зробити висновок, що хоча визначення сутності такого феномену як корупція в руслі інструментального підходу і не розкриває всіх нюансів взаємодії економічних та політичних елементів корупційного процесу, але воно є найбільш повним та всеосяжним визначенням щодо визначень, представлених у рамках інших підходів до вивчення корупції.

Корупція може виникати і поширюватися як у публічній, так і в приватній сфері життя суспільства. Основним середовищем підтримки та поширення корупції є публічна сфера. Водночас у дослідницькій практиці вкоренилася традиція розглядати та вивчати корупцію насамперед як економічну проблему.

Метою економічної корупції є матеріальне збагачення у тому чи іншому вигляді.

Адміністративна, або бюрократична корупція – це «низова економічна корупція, яка поширюється на нижньому та середньому рівнях державної влади» та пов'язана з «навмисним спотворенням практик застосування чинних законів, правил та норм для надання переваг державним та недержавним економічним агентам у вигляді незаконних та непрозорих приватних виплат державним посадовим особам» [24].

Адміністративна корупція поділяється на побутову та ділову корупцію. Побутова корупція виникає при взаємодії громадян з органами, установами та посадовими особами нижнього рівня державної влади. Ділова корупція – при взаємодії суб'єктів приватного сектору економіки та інших суб'єктів господарювання з органами, установами та посадовими особами нижнього та середнього рівнів державної влади.

На верхньому рівні державної влади виникає корупція виду «state capture» («скуповування держави»), яка визначається через «здатність економічних агентів впливати на формування політичного, правового та регуляторного середовища у власних інтересах за допомогою незаконних та непрозорих приватних виплат державним посадовим особам [19].

Поширення та підтримання економічної корупції безпосередньо пов'язане з політичною корупцією, коли політичний агент використовує довірені йому владні повноваження та права з метою протиправного отримання особистої та (або) групової політичної вигоди, що вимагає від нього проходження певних етапів взаємодії з державною владою «від завоювання (утримання) влади до її захоплення».

На етапі завоювання або утримання державної влади має місце такий вид політичної корупції як виборча корупція, що передбачає створення переваг представниками правлячих політичних сил та груп, придушення їх політичних конкурентів та спотворення вільного волевиявлення громадян за допомогою протиправного використання в ході виборчого процесу державних структур, їх посадових осіб та ресурсів [25].

На етапі використання державної влади має місце така політична корупція як «приватизація влади», яка передбачає присвоєння правлячими політичними партіями всіх державно-владних повноважень та прав, повне усунення політичної опозиції за допомогою законодавчого та іншого нормативно-правового формування політичних порядків та правил, а також кадрових призначень у системі державної влади.

На кінцевому етапі взаємодії з державною владою має місце такий вид політичної корупції як «захоплення» держави, що передбачає направлення приватизованих правлячими політичними агентами повноважень та прав на захоплення природних ресурсів та землі, основних потоків фінансових коштів, державної та приватної власності та майна, найприбутковіших економічних агентів, а також найбільш впливових ЗМІ для їх використання з метою матеріального збагачення членів правлячих угруповань.

Таким чином, формується політична та економічна корупція системного характеру як основа функціонування держави, яка передбачає формування монополій у всіх сферах життя суспільства, підпорядкованих правлячим угрупованням.

Існування економічної та політичної корупції як двох взаємозумовлених її форм підводить нас до так званого «подвійного стандарту» поведінки, коли людина стикається з протиріччям між декларованими і реально існуючими нормами поведінки й у зв'язку з цим змушена шукати іншу опору для прийняття рішень про характер вчинених нею дій та вчинків.

Як правило, перебуваючи в умовах, з одного боку, маніфестації боротьби з корупцією як певної суспільної норми, з іншого боку, побутової корупції, що постійно повторюється, особистість відчуває на собі корупційний тиск, або вплив таких соціальних та психологічних чинників, які призводять її до ситуації вибору між кримінальною та законослухняною поведінкою [20].

Нездатність протистояти корупційному тиску та здійснення вибору на користь кримінальної поведінки називається низькою антикорупційною стійкістю та свідчить про схильність особистості до корупційної поведінки, яку вона оцінює як найбільш прийнятною поведінкою за рядом умов.

Розгляд корупції як економічної, політичної та культурної проблеми передусім зумовлено різноманіттям форм корупції – від економічної до політичної її форми, кожна з яких має кілька підвидів, і відповідно виникає і поширюється як в публічній, так й у приватній сфері життя суспільства.

1.3. Особливості корупції в сфері державного управління

Спочатку слід зазначити, що корупція є вкрай негативним соціальним явищем. Крім цього, не стоїть забувати про те, що розглянуте явище руйнує моральні основи суспільства, а також зрощує корумповану частину державних та місцевих службовців з тіньовими кримінальними колами.

Слід звернути увагу на основні умови та чинники розвитку, а також збільшення проявів корупції в органах державної влади в сучасній Україні (рис. 1.2).

Рисунок 1.2. – Збільшення проявів корупції в органах державної влади в сучасній Україні. Джерело: складено автором

Падіння моральності у суспільстві також сприяє повсюдному поширенню корупції в країні. Більш того, причинами можна назвати процес зuboжіння професійної культури державних службовців, а також високий рівень громадянської лояльності до корупції. Тобто, більшість людей знає про те, які посадові особи та в яких органах вчиняють злочини такого роду, проте бояться чи не хочуть протидіяти цьому. Це досить серйозна проблема сучасного суспільства – страх, що твоя позитивна ініціатива обернеться погано як тобі, так й твоїм близьким.

Достатньо велика соціальна база для безперервного відтворення корупції в середовищі державних службовців є однією з головних проблем, пов'язаних із поширенням корупції у сучасних умовах. На державному рівні це відбувається найпомітніше. Думка учасників різних соціологічних досліджень про те, що використання тільки правових заходів до подолання корупції, має ключове значення. Саме тому й виникає необхідність розробки та подальшої адаптації до суворих умов реальності якогось комплексного підходу до вирішення питань щодо її подолання.

Не можна, однак, не сказати про те, що якщо кожен громадянин країни вирішив би не давати хабарі, то й проблема корупції не стояла б так гостро. Якби за корупційне правопорушення людини карали примусовою працею, вилученням майна, то, ймовірно, рівень корупції був би нижчим, ніж зараз.

Розслідування корупційних злочинів відноситься до категорії найскладніших. Це зумовлено низкою особливостей:

- корупційні злочини мають «бідний» слід;
- свідки механізму його скоєння здебільшого відсутні;
- хабародавець, посередники та хабарник, тобто ті особи, які безпосередньо зацікавлені в позитивному результаті цієї дії, є здебільшого можливими учасниками скоєння корупційних злочинів. Учасники вживають відповідних заходів для уникнення випадкових очевидців, а також заходів щодо приховання слідів своєї протиправної діяльності.

В результаті предмет доведення не включається до виявлення причин й обставин, що спонукали хабародавця до скоєння злочину, що перешкоджає ефективному виявленню обставин вчинення корупційних злочинів, а також розробці ефективних методів боротьби та розслідування цих злочинних діянь. У правозастосовній практиці розслідування злочинів корупції, осіб, які їх вчиняють, підштовхують суб'єкта, який проводить його розслідування, до протиправних дій, використовуючи своє службове становище. Часто тиск через керівників органів державної влади.

Не секрет, що держава намагається запобігти явищу корупції. Уповноважені органи державної влади проводять активну антикорупційну політику, а також різноманітні антикорупційні кампанії. Проте відомо, що у них процвітає хабарництво. Поки соціум складається з індивідів і є що розподіляти між собою цінного, наскільки можна, не ділячись з іншими – крутитиметься вічний двигун корупції [16].

Одним із найнебезпечніших явищ є корупція в державних органах, оскільки в системі, яка в тому числі відповідає за попередження та припинення корупції, це парадоксальне явище. Державні органи, схильні до впливу корупції, не здатні ефективно захистити від неї державу та суспільство.

На закінчення слід зазначити, що при розслідуванні корупції в нашій країні необхідно враховувати нинішній стан суспільства, а також характеристики держави, яка виникла в результаті проведених за останні кілька десятиліть реформ. У разі відокремлення власності від держави у процесі подальшого реформування суспільства та держави умови для поширення корупції будуть зведені до мінімуму, внаслідок чого закон захищатиме від необґрунтованого та надмірного державного втручання у конкурентоспроможні галузі економіки, якщо це втручання буде обмежене рамками закону.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

2.1. Дослідження ставлення населення до корупції як умова успішної антикорупційної діяльності

Корупція відноситься до тих чинників, які здатні загострити політичне життя в державі, а також економічні і соціальні проблеми, а у поєднанні з іншими обставинами – дестабілізувати життя суспільства. Тому не випадково в державах з високим рівнем розвитку як владних структур, так й інститутів громадянського суспільства антикорупційним заходам приділяється найпильніша увага, що, звісно, не дозволяє корупціонерам почуватися комфортно і водночас виключити корупцію із соціальних практик так й не вдається.

Як вже говорилося, найбільш серйозні форми корупції стосуються не тільки діяльності державних службовців: вони представляють собою форму двосторонньої взаємодії громадян та їх асоціацій (або кланів), з однієї сторони, та представників публічної влади, з іншої сторони. Окремі групи громадян можуть бути так само зацікавлені в корупційній взаємодії, а також корумповані чиновники або державні діячі. З цієї точки зору антикорупційна діяльність в рамках цивільного товариства є в кінце важливим напрямом боротьби з корупцією.

Ефективна боротьба з корупцією неможлива без знання її реального стану, механізмів, конкретних причин і умов виникнення і існування.

У зв'язку з цим було проведено анкетування населення Київського району м. Харкова з метою вивчення громадської думки по відношенню до корупції.

Дата проведення – березень 2024 року.

Даний розділ містить дослідження, які пов'язані з проведеним анкетним опитуванням громадян країни шляхом випадкової вибірки; з аналізом

отриманих статистичних даних із державних органів; з вивченням кримінальних справ корупційної спрямованості.

Усього в проведеному опитуванні прийняло участь 183 респондентів. З них чоловіків 80, жінок – 103. За віковим критерієм до 20 років було опитано 28 осіб, від 20 до 30 років – 75 осіб, від 30 до 40 років – 32 особи, від 40 до 50 років – 29 осіб та понад 50 років – 19 осіб. Таким чином, 59 % респондентів приймали участь в опитуванні, вік яких відповідав від 20 до 40 років, 26 % – це респонденти у віці до 40 років, та 15 % склали особи, які не досягли 20 років.

Серед респондентів 69 % мають вищу освіту, середня освіта – 17 %, 14 % склали особи, які мають середньо-спеціальну освіту. Детальна інформація за професійною діяльністю (табл. 2.1)

Таблиця 2.1. – Рід занять респондентів

Рід занять	Кількість	%
Робочий	40	20
Службовець	52	26
Підприємець	16	8
Студент	20	10
Пенсіонер	33	25
Домогосподарка	15	7,5
Безробітний	7	3,5

Джерело: складено автором

Серед робітників більший відсоток – чоловіків – 12 %. Серед жінок – більше службовців – 18 %.

Підприємців рівна кількість серед чоловіків та жінок. Серед пенсіонерів – переважають жінки – 17 %.

Для визначення розуміння корупції серед населення, причин та умов її існування, а також виявлення відношення громадян до проявів корупції в країні та вироблення ефективних заходів, необхідних для боротьби з нею,

були сформульовані питання в анкеті, яка була представлена для дачі відповідей респондентам.

При постановці питання «Як ви розумієте термін корупція?» було запропоновано учасникам опитування кілька варіантів відповіді. Відносна більшість респондентів 39 % ототожнює корупцію зі хабарництвом, 31 % респондентів зазначили, що це використання посадового положення в особистих цілях; 6 % вважають, що корупція – це поєднання хабарництва, використання посадового положення в особистих цілях та розкрадання бюджетних коштів; 7 % розглядають корупцію як недобросовісне виконання посадових обов'язків, 4 % вважають, що це розкрадання бюджетних коштів, 3 % зазначили, що всі запропоновані варіанти відповідей можна додати в поняття корупції; 10 % респондентів не змогли відповісти на поставлене питання.

При відповіді на питання «Чи існує кримінальна відповідальність за дачу хабарі?» 94 % респондентів відповіли однозначно, 6 % вважають, що громадяни не несуть кримінальної відповідальності за дачу хабара.

Ступінь корумпованості управлінських структур 32 % респондентів визначили виходячи з особистого досвіду, 28 % – з повідомлень ЗМІ, 18 % – з розповідей знайомих. Всі перелічені варіанти відповідей відзначили 17 % респондентів, 5 % учасників опитування не змогли відповісти на поставлене питання.

З тим, що подяка може висловлюватися в поданні подарунків, згодні 46 % респондентів, в той же час 45 % вважають, що не у всіх випадках, негативно відповіли на дане питання 9 % респондентів.

На запитання «Які види подарунків можна було б назвати хабарем?» відносна більшість респондентів (60 %) відповіли, що це грошова сума; 18 % – що до хабара можна віднести грошову суму, побутові прилади та послугу; 15 % респондентів виділили лише грошову суму та побутові прилади; 7 % затрудилися відповісти на поставлене питання.

Як причина, через яку учасники опитування не стали давати хабар, 25 % респондентів зазначили, що не вміють давати хабар; 24 % відповіли, що не

дають хабар за принциповими міркуваннями; 34 % не змогли вказати причину; 10 % вважають, що це досить дорого; 7 % респондентів не стали б давати хабар з причини страху відповідальності та покарання.

При відповіді на запитання «Чому вам доводилося давати хабар?» більшість респондентів (49 %) зазначили, що їм було заздалегідь відомо про те, що без цього не можна; 17 % не змогли відповісти на дане питання; 16 % респондентів вказали, що на хабарі ніхто не наполягав, але вони вирішили, що так буде надійніше; 10 % респондентів, яких змусили дати хабар; 8 % вказали, що хабар вони не давали.

Респонденти зазначили, що частіше всього вони стикалися із проблемою дати хабар у ДАІ (36 %), у сфері охорони здоров'я (14 %), у сфері освіти (13 %), в органах податкової інспекції (10 %) та судових органах (5 %); МЗС, держреєстр, уряд (3 %); прокуратура (3 %); 16 % респондентів вказали всі перелічені органи.

При зазначенні суми, яку респонденти витратили на хабар (подарунок, послугу), були отримані наступні результати:

- від 50 до 500 грн. – 25 %;
- від 500 до 1000 грн. – 8 %;
- від 1000 до 10000 грн. – 15 %;
- від 10000 до 20000 грн. – 7 %;
- від 20000 до 30000 грн. – 4 %;
- понад 30000 грн. – 4 %;
- дуже багато – 11 %;
- не давали – 8 %;
- не відповіли на поставлене питання – 18 %.

При передачі хабара посадовій особі 43 % респондентів вказали, що передавали хабар самостійно; 35 % - через посередників; 14 % – іншим способом (банківський переказ і т.ін.); 8 % респондентів зазначили, що не давали хабарі.

Як основний результат від передачі хабара респондентами було зазначено таке: вирішення проблеми було прискорено – 19 %; проблема була вирішена більш якісно – 15 %; вдалося уникнути зайвих труднощів – 28 %; хабар все одно не допоміг – 4%; вдалося домогтися того, що вони мали зробити по службі – 10 %; не змогли відповісти на дане питання 16 % респондентів; 8 % зазначили, що не давали хабар.

З опитаних респондентів 15% відзначили, що вони зверталися зі скаргою на дії посадових осіб, лише в 25 % скаргу було задоволено, відповідно, у 75 % випадках скарга не була задоволена.

На запитання, «У чому, на Вашу думку, є причини корупції?» відповіді розподілилися наступним чином (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. – Причини корупції

Причина корупції	%
Низька заробітна плата працівників бюджетної сфери	90
Недостатньо суворий контроль за діями чиновників, їх доходами та витратами	40
Національні традиції, менталітет	20
Недосконалість судової системи	50

Джерело: складено автором

На запитання, чи прагне держава вирішити проблему корупції, 20 % респондентів відповіли позитивно, 80 % дали негативну відповідь.

Найбільш ефективними заходами в боротьбі з корупцією 44 % респондентів вважають підвищення заробітної плати та соціальні гарантії; 30 % вказали на необхідність посилення кримінальної відповідальності за корупцію; 20 % респондентів обрали два попередніх варіанти в сукупності; 4 % респондентів не бачать ефективних заходів в боротьбі з корупцією.

Респондентами були запропоновані свої заходи:

- профілактичні бесіди з молоддю про шкоду корупції;
- підвищення правосвідомості товариства;

посилення покарання – 2 %.

Отже, корупція як явище охоплює практично всі сфери громадської діяльності. Більшість громадян вдавалися до допомоги хабаря для вирішення питань особистого характеру.

Слід відзначити недостатній рівень поінформованості населення про проведення заходів у протидії корупції в районі, оскільки більше половини респондентів невідомо про заходи, що реалізуються в антикорупційній діяльності та вони не можуть оцінити ефективність цих заходів.

Проте існуючі проблеми підтверджують необхідність удосконалити антикорупційну політику в районі та озброїтися більш дієвими методами боротьби з даним негативним явищем.

Запропоновані вище висновки лише загальною характеризують стан корупції у суспільстві. За даними опитування підприємців, які змушені були вдаватися до системи відкатів в наступних випадках:

- відкриття бізнесу – 36,6 % опитаних;
- отримання ліцензій або дозволів – 32,9 %;
- пом'якшення вимог під час перевірок контролюючих органів – 30,8 %;
- прискорення вирішення питань, які й так повинен вирішити орган влади – 27,2 %.

Таке становище лякає не тільки внутрішніх, але й зовнішніх інвесторів в економіку країни.

2.2. Тенденції динаміки посадових злочинів в сфері публічного управління

Для оцінки ефективності прийнятих заходів слід звернутися до статистичних даних та наукових досліджень в даному питанні.

За даними Трансперенсі Інтернешнл, індекс сприйняття корупції (ІСК) України мав наступні позиції (табл. 2.3).

Таблиця 2.3. – Індекс сприйняття корупції в Україні 2013-2023 рр.

Рік	ІСК	Місце
2013	25	144
2014	26	142
2015	27	130
2016	29	130
2017	30	130
2018	32	130
2019	30	126
2020	33	117
2021	32	122
2022	33	116
2023	36	104

Джерело: складено автором на основі джерел [28]

Як видно з представлених відомостей, Україна займає достатньо низькі позиції в частини здійснюваних заходів протидії корупції, хоча після 2013 року ситуація в даному напрямку кілька покращала.

Експерти Трансперенсі Інтернешнл вважають, що в ситуації, коли базові інститути недостатньо сильні чи просто відсутні, корупція просто виходить з-під контролю, а процес пограбування державних ресурсів підживлює не-стабільність та безкарність. Корупція веде до того, що звичайною ситуацією стає поступова втрата довіри до цих інститутів та урядів, які покликані забезпечувати життєдіяльність та стабільність суспільства.

Дослідження національних експертів базуються лише на окремих главах чинного кримінального законодавства. Що стосується інших досліджень, наприклад корупції в приватному секторі, а також у соціальному (ясла, школи, ЗВО, академії наук, організації культури, тощо), то вони відсутні. Немає також відомостей про досконалих посадових осіб корупційних адміністративних деліктів або корупційних адміністративних провин. Все це дає нам підґрунття думати, що рівень корупції достатньо високий та фактично вразив все суспільство.

Традиційно рівень корупції прийнято розглядати по зареєстрованим кримінальним справам. Але і тут ми стикаємося з тією проблемою, яка нази-

вається несистемність. Мова йде про те, що у зв'язку з відсутністю законодавчого закріплення переліку корупційних злочинів статистична звітність побудована на угрупованні злочинів відповідно з главами ККУ, де дані злочини розкидані по різних розділах. Отже, слід відзначити, що в законі «Про запобігання корупції» необхідно чітко закріпити перелік усіх корупційних злочинів відповідно до Конвенції ООН. Виходячи з викладеного вище, спробуємо дати аналіз з використанням статистичних даних, отриманих з різних джерел.

Аналізу піддані кримінальні правопорушення, суперечки, які вчинені посадовими особами (рис. 2.1).

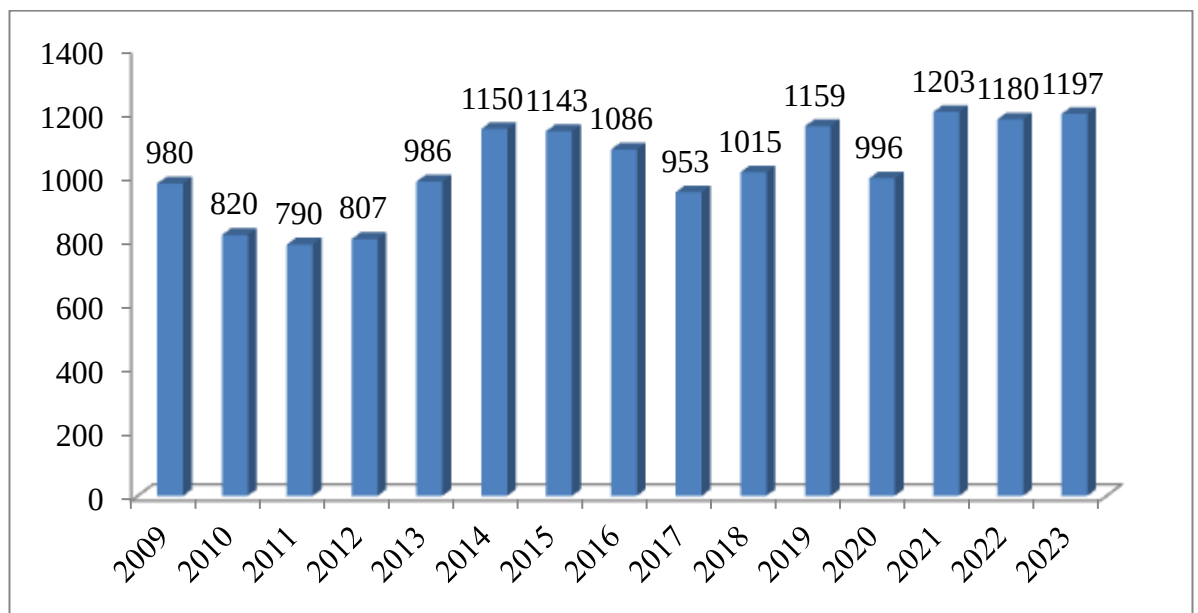

Рисунок 2.1. – Динаміка числа зареєстрованих злочинів посадових осіб за 2009–2023 рр., випадків. *Джерело: складено автором*

Як видно, пік зростання цих злочинів посідає 2014-2015 та 2021-2023 роки. Цим періодам відповідають політичні сплески з відповідними наслідками, тобто зі зміною влади та внесення змін до Конституції країни та впровадження воєнного стану на території держави. Кожна нова влада намагається

ся боротися з корупцією заходами кримінально-правового характеру, про що свідчить й статистика залучених до кримінальної відповідальності осіб.

Слід зазначити, що в окремих випадках статистична інформація за одними й тим самими позиціям не збігається. Тому для отримання достовірної інформації необхідно утворити незалежний статистичний орган, який повинен реєструвати всю інформацію, що надходить. В даний час дана інформація реєструється в органах внутрішніх справ і не завжди представлена об'єктивно. У табл. 2.4 показана питома вага зареєстрованих посадових злочинів.

У загальній структурі злочинності частка посадових злочинів складає 3,3 %.

Таблиця 2.4. – Кількість зареєстрованих посадових злочинів, випадків

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього	38620	39986	37193	35606	32616	33277	31392	29151	29519	29715	35528	30520	28847	27217	27070
Розділ XVII ККУ	989	933	813	872	1004	1171	1162	1102	965	1089	1157	1019	1261	1215	1231
Питома вага, %	2,6	2,3	2,2	2,4	3,1	3,5	3,7	3,8	3,3	3,7	3,3	3,3	4,4	4,5	4,5

Джерело: складено автором

Якщо звернутися до конкретних складів злочинів, то картина виглядає наступним чином (табл. 2.5).

Як видно з поданих відомостей, найбільше виявлені факти зловживання службовим становищем (38,51 %), службова підробка (17,4 %), недбалість (15,3 %). Далі за ступеня спадання – перевищення посадових повноважень (8,8 %) та вимагання хабара (8,2 %). Слід виділити також факти зростання вчинення хабара – винагорода (4,9 %).

Таблиця 2.5. – Кількість зареєстрованих посадових злочинів, випадків

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ст.364	0	1	0	0	0	4	3	2	1	0	9	4	3	6	17
Ст.364 (1)	381	406	341	395	474	587	596	549	500	519	650	558	757	820	745
Ст.365	87	88	50	86	90	102	111	124	157	149	177	215	179	148	166
Ст.365 (2)	5	0	4	2	5	5	5	9	13	12	25	12	13	9	12
Ст.366	2	12	5	4	5	17	12	4	8	7	9	4	3	1	2
Ст.366 (2)	38	20	8	21	25	33	18	19	9	26	15	19	14	14	14
Ст.367	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0
Ст.368	48	41	40	47	57	56	62	52	26	35	32	20	19	0	0
Ст.368 (3)	17	15	6	8	6	9	6	14	5	10	6	3	0	0	0
Ст.368 (4)	2	1	0	1	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Ст.368 (5)	81	86	94	81	108	118	145	113	94	99	83	69	105	58	91
Ст.369	5	6	3	7	15	17	29	31	21	17	8	6	21	22	34
Ст.369 (2)	172	145	164	116	117	133	99	102	80	148	82	54	59	74	94
Ст.370	151	111	98	104	100	89	75	81	51	67	61	54	88	63	56
Разом	989	933	813	872	1004	1171	1162	1102	965	1089	1157	1019	1261	1215	1231

Джерело: складено автором

На рис. 2.2 представлена динаміка хабарництва.

Багато дослідників вважають, що хабарництво має високий рівень латентності (прихованості). Ні хабароодержувачу, ні хабародавцю не вигідно повідомляти про свої угоди.

При опитуванні респондентів Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) були отримані наступні результати. На запитання, чи доводилося Вам особисто чи вашим близьким давати хабар для вирішення будь-яких питань, 75 % відповіли однозначно так, 10 % – негативно, 15 % не змогли відповісти. Проте 90 % респондентів висловилися за необхідність прийняття зі сторони держави заходів з посилення боротьби за посадовими злочинами.

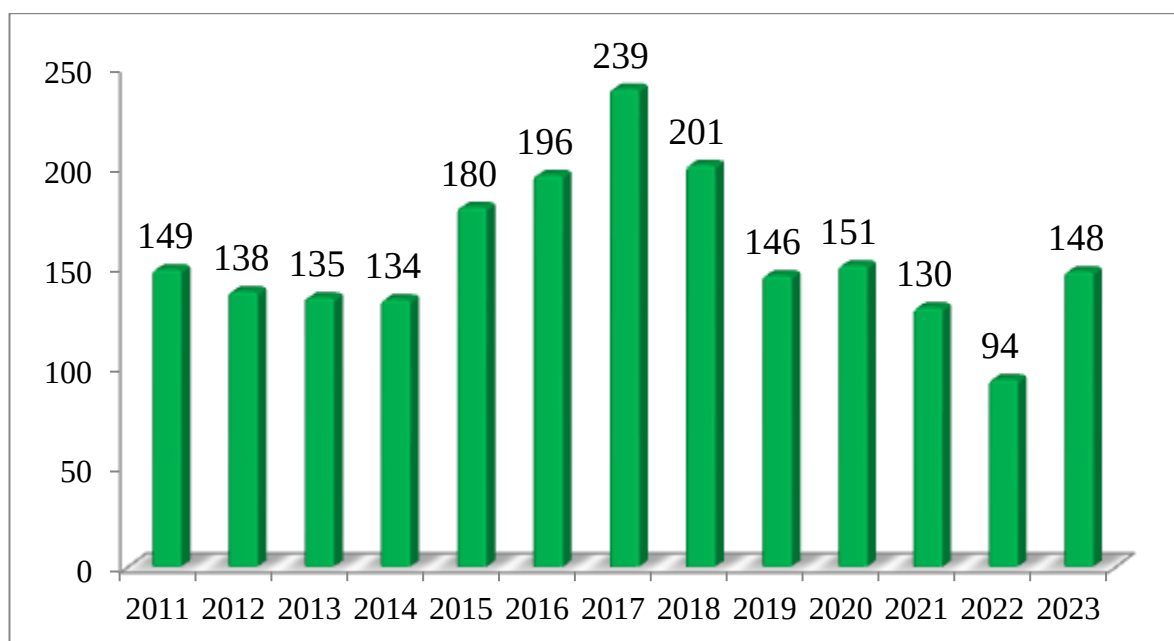

Рисунок 2.2. – Динаміка хабарництва, випадків (Ст. 364-370 ККУ).
Джерело: складено автором

Нами отримані відомості про інші корупційні злочини, які не увійшли у статистичну звітність за посадовими злочинами. Так, в розділі «економічні злочини (за видами)» видно, що за період з 2021-2022 роки сталося різке зниження цих видів злочинів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6. – Додаткові статистичні відомості про посадові злочини за економічними характеристиками, випадки / %

Назва статті	2021 рік	2022 рік
Присвоєння, розтрата довіреного майна	403	237
Зниження склало	- 41,1%	
Зловживання повноваженнями службовцями комерційного органу	61	42
Зниження склало	- 31,1%	
Незаконне отримання винагороди	66	59
Зниження склало	- 10,6%	

Джерело: складено автором

Тим не менше, велика частина населення страждає від корупції у приватному секторі. Даний регрес свідчить про відсутність чіткої роботи у сфері попередження корупції в приватному та соціальному секторах.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що потрібен постійний моніторинг. Більше всього вражених криміногенних зон у приватному та соціальному секторах, які видаються найбільш болючими для населення. У слідчосудовій практиці зустрічаються випадки, коли кваліфікація дій хабароодержувачів змінюється на іншу статтю, частіше всього на шахрайство. У цьому зв'язку корупційна злочинність залишається поза сфери охоплення статистикою.

В якості надання рекомендацій слід зауважити на тому, що потрібно розробити та впроваджувати нові форми статистичної звітності для відстеження рівня корупції як в державному, так й в приватному та соціальному секторах.

Для отримання достовірної інформації необхідно створити незалежний статистичний орган, який повинен реєструвати всю інформацію про скоєнні злочини. Однак слід мати на увазі, що оцінка розповсюдження корупції на основі даних кримінальної статистики неприйнятна. Необхідно впроваджувати нові методики моніторингу корупційних злочинів.

2.3. Кримінологічна характеристика особистості суб'єкта посадових злочинів

Вивчення особистості суб'єкта посадових злочинів необхідно для визначення мотивації криміногенних мотивів дій особистості у взаємозв'язку з криміногенними умовами вчинення посадового злочину з метою призначення ефективного покарання та визначення необхідних профілактичних заходів для запобігання вчиненню даних злочинів надалі.

Особа злочинця не проявляється раптово та несподівано. Але на якомусь етапі життєвого шляху людини, одночасно з фактом вчинення злочину,

вона формується поступово. А злочин, будучи закономірним наслідком попереднього цього фактом поведінки, представляє собою як би вінець даного процесу формування. Цей процес для кожної конкретної людини протікає одночасно в руслі двох протирічних тенденцій: впливу на особистість позитивних та негативних чинників, сприятливих її перетворенню в позитивний або негативний бік. В результаті такого протиборства, коли формується дійсно особистість злочинця, перемагають негативні чинники. Саме так, у загальному плані, з'являється злочинна поведінка [22].

Говорячи про особистість суб'єкта посадових злочинів, можна відзначити, що поряд з загальними ознаками, характерними для особистості суб'єкта будь-якого злочину, вона характеризується спеціальними ознаками, обумовленими його статусом та повноваженнями, що впливають із займаної посади.

Найбільше число засуджених осіб за посадові злочини встановлено у 2010 році – 329 осіб та у 2023 році – 378 людина. Найменше було засуджено осіб за посадові злочини у 2020 році – 167 осіб (табл. 2.7).

Таблиця 2.7. – Чисельність засуджених осіб за посадові злочини, осіб

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього засуджених за розділом XVII ККУ	329	261	288	246	288	317	246	247	208	187	167	205	279	378
- чоловіки	281	229	251	205	245	269	204	221	182	165	129	160	231	323
- жінки	50	32	37	41	43	48	42	26	26	22	38	45	48	55
Питома вага, %	82,2	86,0	85,3	80,0	82,4	82,2	79,4	88,2	85,7	86,7	77,3	78,1	82,8	85,4
- чоловіки														
- жінки	17,8	14,0	14,7	20,0	17,6	17,8	20,6	11,8	14,3	13,3	22,7	21,9	17,2	14,6

Джерело: складено автором

На тлі загальної картини за числом засуджених осіб, згідно табл. 2.7, спостерігається як загальне зниження числа засуджених осіб за всі злочини, так й засуджених за посадові злочини.

Однак аналіз даних з наведеною нами таблиці показав, що питома вага осіб, засуджених за посадові злочини, має відносно стабільну тенденцію, та в середньому їх частка складає приблизно 2 % в загальному числі засуджених осіб в Україні.

У числі засуджених осіб за посадові злочини у 2010 році найбільшу частку становили особи, засуджені за халатність (30,6 %), за зловживання посадовим становищем (27,6 %) та за перевищення посадових повноважень (25,5 %). Засуджені особи за службову підробку склали 8,8 %, за здирництво хабара – 4,3 %, та 1,8 % склали особи, засуджені за хабар-винагороду. Решту частку (1,4 %) склали особи, засуджені за незаконне використання бюджетних коштів, хабар-підкуп та дачу хабара (рис. 2.3).

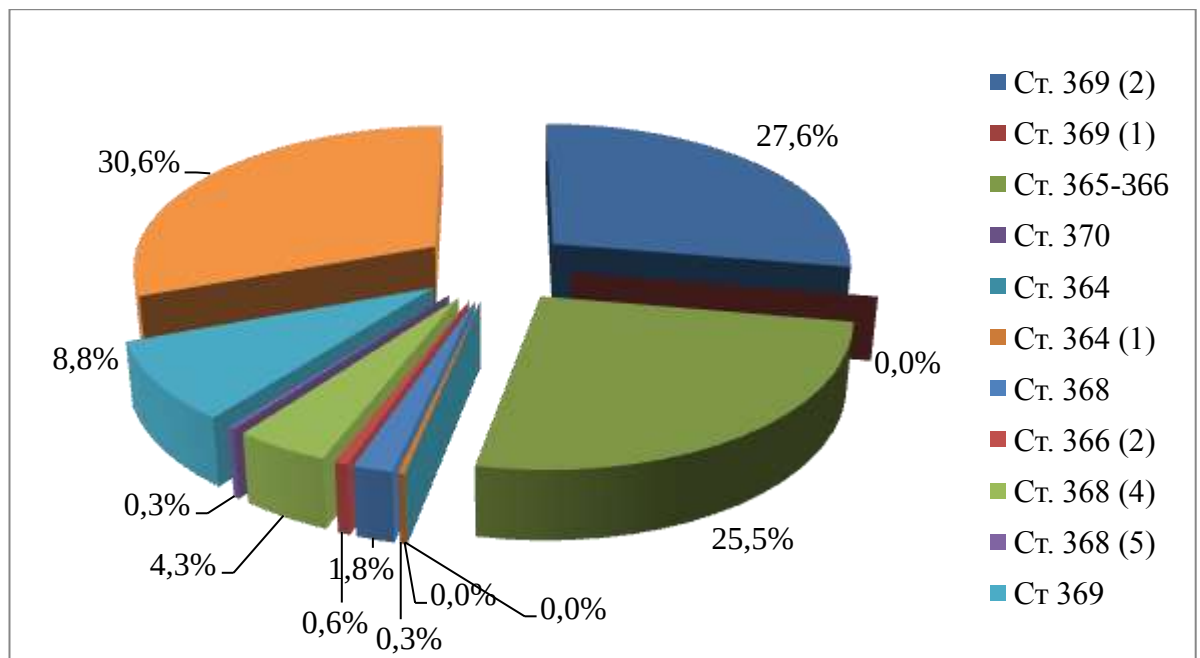

Рисунок 2.3. – Засуджені за посадові злочини у 2010 році. Джерело: складено автором

Порівняємо, які відбулися зміни в структурі осіб, засуджених за посадові злочини за 2010-2023 роки. Так, частка осіб, засуджених за зловживання посадовим становищем, складала основну частину, з 26,7 % у 2010 році зросла до 40,6 % у 2023 році (зростання на 13,9 процентних пункти). Друге місце за значенням займає частка осіб, засуджених за перевищення посадових повноважень, при цьому спостерігалось зниження цього показника з 25,5 % у 2010 році до 15,5 % у 2023 році (рис. 2.4). У 2023 році відзначалася найменша кількість осіб, засуджених за перевищення посадових повноважень (29 осіб).

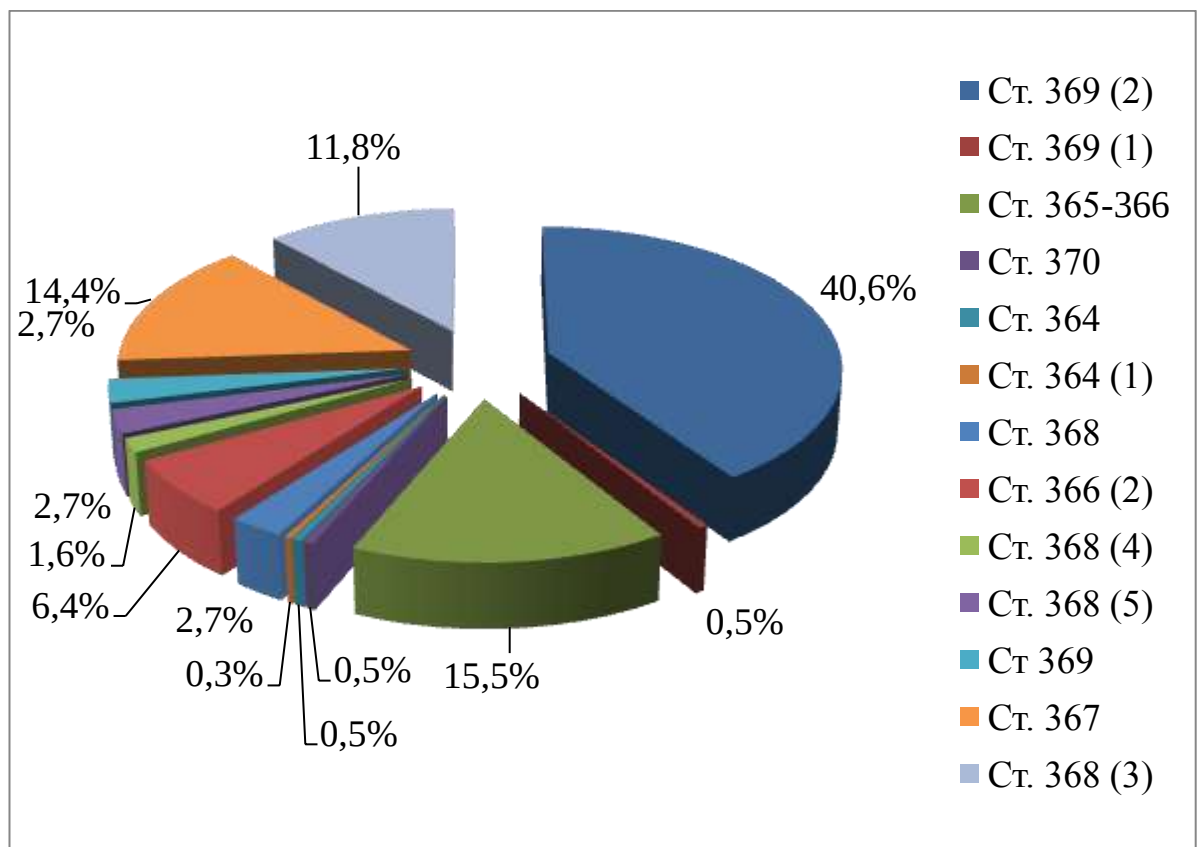

Рисунок 2.4. – Засуджені за посадові злочини у 2023 році. Джерело: складено автором

Збільшилась частка осіб, засуджених за службову підробка, з 8,8 % у 2010 році до 14,4 % у 2023 році. Проте спостерігається різке зниження частки осіб, засуджених за недбалість – з 30,6 % у 2010 році до 11,8 % у 2023 році.

При цьому у 2023 році можна відзначити найменше число засуджених за недбалість (22 особи).

Втричі збільшилася частка осіб, засуджених за хабар-винагору – з 1,8 % у 2010 році до 6,4 % у 2023 році. Також збільшилася частка осіб, засуджених за незаконне використання бюджетних коштів та за дачу хабара до 2,7 % у 2023 року. Знизилася частка осіб, засуджених за здирництво хабара, відповідно з 4,3 до 2,7 %. Решту (3,2 %) склали особи, засуджені за хабар-підкуп, проведення незаконних перевірок посадовою особою державного контролюючого органу, укладання контракту, здійснення державної закупівлі всупереч інтересам країни, незаконне використання посадового положення при здійсненні приватизації, податкової, митної або ліцензійно-дозвільної діяльності.

Проведене нами дослідження особистості суб'єкта посадових злочинів показує, що особи, засуджені за скоєння посадових злочинів, як правило, раніше не залучалися до кримінальної відповідальності і не мають судимості за скоєння злочинів. Відсутність судимості в абсолютній більшості осіб, які вчинили посадові злочини, пояснюється тим, що обов'язковою умовою для заняття в системі державного управління тієї або іншої посади є відсутність судимості. Отже, для осіб, винних у скоєнні посадових злочинів, не характерно наявність судимості.

Одним з важливих критеріїв характеристики особистості засуджених за посадові злочини має освіту. Для осіб, які вчинили посадові злочини, характерний вищий рівень освіти (рис. 2.5). Так, аналіз характеристики вікового складу засуджених за посадові злочини показав, що особи, мають вищу освіту, склали 65,6 %, неповну вищу освіту – 1,2 %, середню спеціальну освіту – 16,4 %, середню освіту – 16,8%.

Як ми вже зазначили, більшість осіб, засуджених за всіма посадовими злочинами, мали вищу освіту. Однак переважання інших видів освіти корелюються в залежності від виду скоєного посадового злочину. Так, серед осіб, які вчинили перевищення посадових повноважень та недбалість, друге місце

займали особи, які мають середню освіту. У то ж час за такими посадовими злочинами, як зловживання посадовим становищем та службова підробка, переважали особи, які мають середню спеціальну освіту.

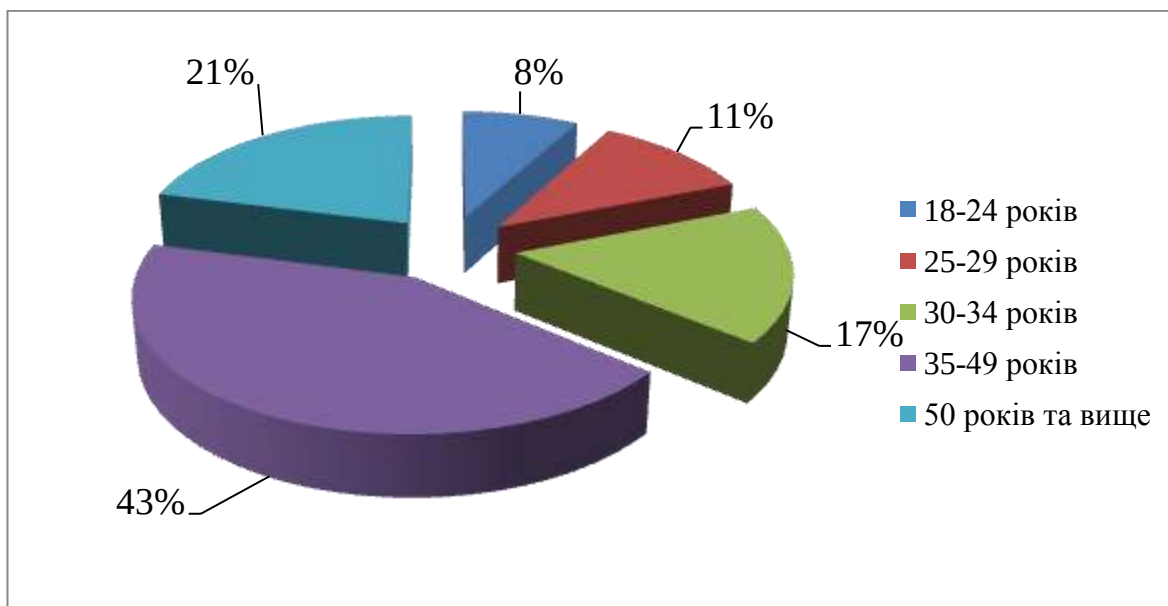

Рисунок 2.5. – Структура вікових груп осіб, які вчинили посадові злочини, %. Джерело: складено автором

Аналіз вікового критерію особистості засуджених за посадові злочини показав наступну картину. Значна частина посадових осіб (43 %) вчинила злочин у віці від 35 до 49 років (рис. 2.5).

Особи, які вчинили посадові злочини у віці 50 років і більше, склали 21 %; наступна вікова група (17 %) – це особи від 30 до 34 років; особи у віці від 25 до 29 років – 11 %, найменша кількість осіб засуджувалися у віці від 18 до 24 років – 8 %.

Також переважання частки тієї чи іншої вікової групи залежить від виду вчиненого посадового злочину. Безумовно, найбільша кількість осіб, засуджених за всіма видами посадових злочинів, становила вікова група осіб від 35 до 49 років. Наприклад, частку засуджених за перевищення посадових повноважень склали особи у віці від 25 до 29 років (23,2 %) та від 18 до 24 років

(21,1 %). Переважання зазначеної вікової групи у скоєнні перевищення посадових повноважень В.А. Лобирьов пояснює тим, що чоловіки досягають максимального біологічного розвитку, мають підвищену активність, високу концентрацію гормонів в крові, що певною мірою впливає на діяльність нервової системи, у тому числі й на підвищену збудливість та агресію. Саме агресія, авантюризм та безмежне бажання досягти цілі будь-якими шляхами є основою такого злочину, як перевищення посадових повноважень [30].

За такі злочини, як зловживання посадовим становищем, службове підроблення та недбалість, серед засуджених осіб переважали особи, які перебувають у віковій групі від 50 років та старше, а також особи у віці від 30 до 34 роки.

Аналіз проведеного дослідження показав, що найчастіше посадові злочини відбувалися чоловіками (83,8 %). Питома вага жінок, засуджених за вчинення злочинів, передбачених Розділом XVII ККУ, становив у середньому 16,2 % (табл. 2.7).

Таке співвідношення пояснюється, скоріше всього, тим, що серед осіб, які займали посади в державних органах та органах місцевого самоврядування, здебільшого переважали чоловіки.

Далі представлена діаграма, що характеризує співвідношення чисельності чоловіків та жінок, засуджених за вчинення посадових злочинів в Україні за період з 2010 по 2023 роки (рис. 2.6).

У той же час цікаво відзначити, що відсоток співвідношення чоловіків та жінок змінювався залежно від вчинення конкретного виду посадового злочину. Так, наприклад, в середньому частка жінок, засуджених за скоєння зловживанням посадовим становищем, склала 18 %. Значно менша питома вага жінок, які вчинили перевищення посадових повноважень, у порівнянні з чоловіками, яка в середньому склала всього 3,1 %.

Приблизно 11,6 % становила частка жінок, засуджених за вчинення недбалості. Найбільша участь жінок у скоєнні посадових злочинів спостеріга-

лася у службовій підробці. Так, в середньому питома вага засуджених жінок, які вчинили службову підробку, склала 36,4 %.

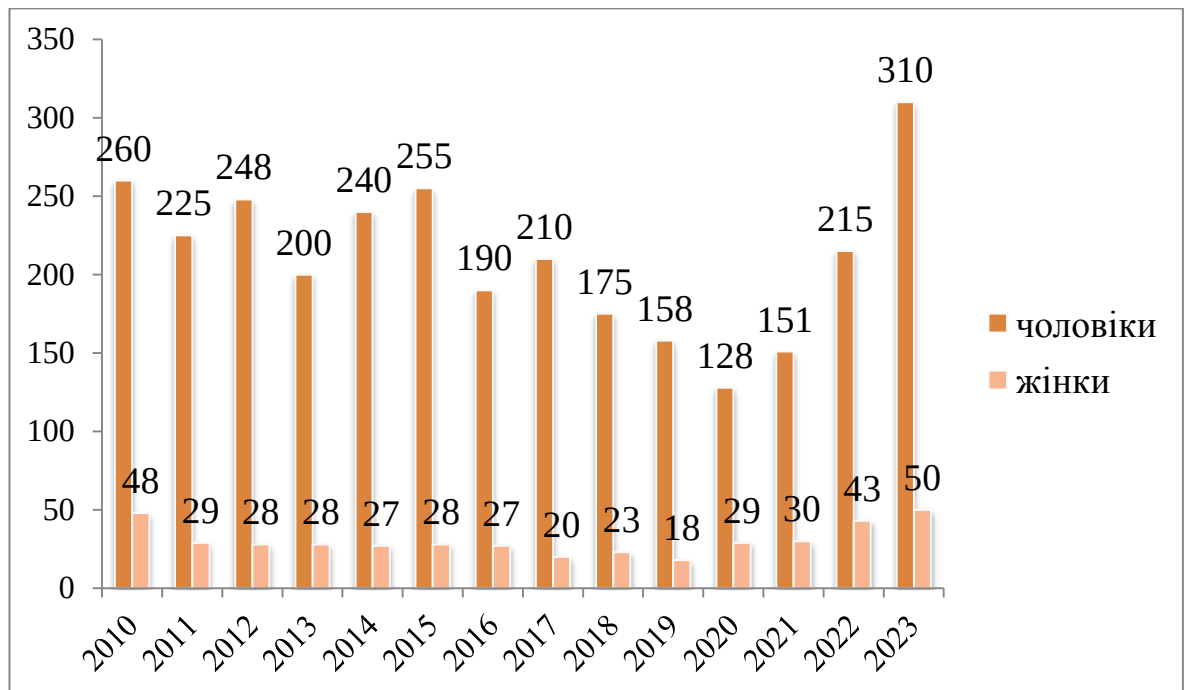

Рисунок 2.6. – Чисельність чоловіків та жінок, засуджених за посадові злочини, осіб. Джерело: складено автором

На наш погляд, найбільша кількість жінок, засуджених за вчинення службового підроблення, порівняно з іншими посадовими злочинами, пояснюється, насамперед, тим, що суб'єктом злочину може бути не тільки посадова особа. Суб'єктом службової підробки є також й державний службовець або службовець органу місцевого самоврядування.

Узагальнено проаналізовані нами дані за кримінальною характеристикою особистості суб'єкта посадових злочинів, можна прийти до висновку про те, що їм є частіше всього чоловік у віці від 35 до 49 років, який має вищу освіту, раніше не залучався до кримінальної відповідальності.

2.4. Напрямки антикорупційної роботи з громадськими організаціями

Сьогодні практично всі органи державної влади демонструють активну антикорупційну діяльність. В окремих випадках вдалося досягти скорочення рівня корупції. Тим не менш, поки що не можна говорити не лише про перемогу над нею, а й про помітне її зниження. У масштабах країни зусилля влади поки що не призвели до суттєвого результату, а в переважній більшості випадках експерти навіть констатують зростання корупції. Основною причиною відсутності скорочення глобальної корупційної загрози є не стільки пасивність влади або допущені нею помилки при розробці та реалізації антикорупційної політики, скільки гострий недолік активної й усвідомленої підтримки такої політики зі сторони суспільства та бізнесу.

Ось чому існуючий підхід до просування антикорупційної діяльності вимагає певного коригування – раніше всього зосередження зусиль для максимального включення в цей процес широких кіл суспільства та бізнесу у всіх регіонах.

Велику антикорупційну роботу проводить Міжрегіональна громадська організація Комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю (далі МГО «КБКТОЗ»).

МГО «КБКТОЗ» є заснованим на членстві добровільним самоврядним некомерційним формуванням, створеним з ініціативи громадян, які об'єдналися на основі спільності інтересів для реалізації загальних цілей, певних Статутом.

Цілями МГО «КБКТОЗ» є (рис. 2.7):

Для досягнення поставлених цілей МГО «КБКТОЗ» відповідно до чинного законодавства здійснює такі завдання (рис. 2.8).

МГО «КБКТОЗ» вправі здійснювати іншу діяльність, не заборонену чинним законодавством, справжнім Статутом та спрямовану на досягнення статутних цілей.

Рисунок 2.7. – Основні цілі діяльності МГО «КБКТОВ». Джерело: складено автором

Головне завдання програми МГО «КБКТОВ» - визначити ключові напрямки активності всіх зацікавлених суспільних та підприємницьких сил щодо просування антикорупційної політики протягом найближчого часу та намітити основні механізми їх участі в такому просуванні.

Суспільні об'єднання та інші недержавні організації, оголошують боротьбу з корупцією в якості одного зі своїх головних пріоритетів, які взагалі існують, наскільки можливо судити, практично всюди, де у населення існує якась реальна можливість самостійної соціальної активності. Однак діяльність таких організацій часто буває незгодженою, а багато з них й зовсім не знають про існування один одного.

Рисунок 2.8. – Основні завдання діяльності МГО «КБКТОВ» відповідно до поставлених цілей та чинного законодавства. Джерело: складено автором

Для цього потрібна активна та зацікавлена участь «нейтральних» сил, та необхідно створення ефективних механізмів інформаційного обміну, координації та «посередництва» яка б як й на державному, так й на регіональному рівні. Розробка відповідних процедур та механізмів є дуже важливим аспектом реалізації даної програми.

Крім того, антикорупційна активність недержавних організацій, сьогодні, як правило, обмежується оцінкою існуючого рівня корупції, обговореної її різних негативних наслідків та засудження конкретних корумпованих представників влади. Незважаючи на високе емоційне напруження, часто характерне для такої діяльності, до якогось помітного й стійкого зниження рівня корупції вона не привела.

В результаті відносно невеликі ресурси, які, як правило, мають такі організації, витрачаються недостатньо ефективно, більше того, сама ідея про можливість інститутів громадянського суспільства наодинці домогтися суттєвого успіху у боротьбі з корупцією все частіше викликає обґрунтовані сумніви. Тому Програма передбачає перенесення фокусу антикорупційної активності на реалізацію антикорупційних проєктів, які мають конкретну практичну цінність та таким чином приваблива для прагматичного за своєю природою бізнесу, завжди співрозмірно витрачені ресурси й одержувані результати.

Часто негативний, «засудний» ухил, часто превалюючий в антикорупційній діяльності, робить практично неможливим відкрити участь в такий діяльності бізнес-спільноти, ще більше обмежуючи ресурсну базу відповідних інститутів цивільного суспільства й, тим самим, знижуючи їх потенціал. Між тим, саме представники бізнесу є першими жертвами корупції та несуть від неї найбільшу шкоду – корупція деформує ринки, перешкоджає сумлінній конкуренції, ускладнює ділове планування та помітно знижує прибутку. Бізнес-спільнота, безсумнівно, є не тільки головним, а й природним союзником громадянського суспільства у боротьбі з корупцією.

Між тим, для продуктивної боротьби з корупцією кожна бізнес-структура повинна мати можливість за своїм вибором брати участь у фінансуванні розробки та реалізації саме тих конкретних антикорупційних проєктів, які найбільшою мірою відповідають її можливостям, діловим інтересам та уявленням про доцільність. Більше того, вона повинна мати можливість не тільки детально контролювати цільове використання наданих для реалізації такого проєкту коштів, а й безпосередньо брати участь у самому проєкті. Реалізація такого підходу вимагає вибудовування якісно нових механізмів та технологій взаємодії між цими соціальними силами та відповідно коригування поглядів на таку взаємодію.

Практика показує, що жодна компанія не здатна стабільно та ефективно протистояти корупції поодиночі, в той час як консолідовані зусилля в цьо-

му напрямку бізнесу та інститутів громадянського суспільства здатні запобігти корупційному тиску на до її реально безпечного рівня. Консолідація зусиль суспільства та представників бізнесу в боротьбі з корупцією означає, залучення в активну боротьбу з цією глобальною загрозою не тільки громадські організації антикорупційної спрямованості, а й усі інші інститути цивільного суспільства. Включно академічні та журналістські об'єднання, об'єднання діячів мистецтва та культури, професури та шкільних вчителів, організації праці, релігійні об'єднання, об'єднання споживачів, організації, що функціонують на основі громад та т.ін., кожне з таких об'єднань може і повинно зіграти свою найважливішу роль в скорочення корупції в країні.

Академічні кола можуть забезпечити інтенсивні дослідження та пояснення глибинних причин та механізмів корупції. Розкриття зв'язків між особливостями соціально-культурного розвитку тих або інших спільнот та особливими формами, які в цих спільнотах приймає корупція як система суспільних відносин, вироблення адекватних та ефективних специфічних механізмів витіснення корупційних громадських відносин та їх заміщення іншими здоровими та позитивними формами. Журналістська спільнота надає вирішальний вплив на громадську думку й тому має докласти всіх можливих зусиль для повсюдного поширення інформації не тільки про випадки корупції та переслідування корупціонерів, але й про будь-які, нехай навіть невеликі успіхи в протидії їй зі сторони рядових громадян, бізнесу та державних організацій. У тому числі й про випадки успішного попередження корупційних проявів, що показують практичну можливість населення та бізнес-спільноти індивідуальними та колективними зусиллями як домагатися покарання злочинців, а й не допускати самого вчинення корупційних злочинів.

Незамінну роль у посиленні етичного протистояння корупції можуть зіграти релігійні об'єднання. Для цього важливим моральним складником релігійного спілкування повинно стати послідовний осуд будь-яких форм корупції, а зразки безкомпромісного протистояння їй – широко поширюватися

та пропагуватися в якості прикладів істинного виконання священного боргу кожного віруючого.

Професура, шкільні вчителі можуть забезпечити надання дітям та юнацтву найважливіших знань про походження, сутності та причини корупції, формах та методах протидії їй, враховують відповідні соціальні та національно-культурні особливості, а також вміння ефективно користуватися цими методами. Такий комплекс знань, необхідний для формування у молодого покоління послідовного антикорупційного мислення й включає, у тому числі відомості про основні заходи, які прийняті владою в сфері протидії корупції та повинно поступово інтегруватися в різні національні та місцеві освітні стандарти, що вимагає ефективної узгодженої роботи освітніх спільнот та інших зацікавлених соціальних сил.

Також недостатньо залучені в антикорупційну діяльність організації праці. Між тим, об'єднання найманих працівників мають дуже значні ресурси та можуть надати серйозний вплив на скорочення рівня корупції. Зокрема вони здатні дуже ефективно стимулювати відмову бізнес-структур від будь-яких форм корупційної практики, як шляхом активної публічної підтримки такої відмови та справедливого узгодження інтересів в рамках впровадження та реалізації різних внутрішньо-корпоративних антикорупційних процедур, так й шляхом організації потужного тиску на компанії, що практикують корупційні методи ведення бізнесу. Аж до включення відповідних антикорупційних положень до трудових договорів, проведення страйків та навіть бойкоту окремих роботодавців.

Очевидними є й широкі можливості у боротьбі з корупцією організацій споживачів та організації, що функціонують на основі громад. Вони можуть вплинути на становище тих чи інших компаній на відповідному ринку – в залежності від того, яку позицію ці компанії займають в цій боротьбі, цілеспрямовані дії таких організацій можуть суттєво вплинути на прибутковість відповідного бізнесу.

Не менш важливі й узгоджені антикорупційні дії структур бізнес-спільноти, різних об'єднань підприємців – як територіальних, так й галузевих. Публічно виражена солідарність бізнес-спільноти окремим компаніям, які стали об'єктом шантажу зі сторони корумпованих представників влади.

Різні форми легальної підтримки таких компаній (у тому числі організаційної та навіть матеріальної), з одного боку, та публічна відмова від ділового співробітництва з компаніями, не бажаючими відмовитися від корупційної практики ведення бізнесу – ось лише невелика частина механізмів, послідовне застосування яких суттєво впливає на рівень корупції.

Водночас не викликає сумніву та підтверджується досвідом, що ні одна з перелічених соціальних сил окремо не здатна досягти вирішального успіху в боротьбі з корупцією. Більше того, навіть проста сукупність їх зусиль не веде до еталонного результату – необхідна консолідація та, наскільки це виявиться можливим, координація загальних дій на основі постійного обміну інформацією. При цьому, досвід показує, що консолідація та узгодження антикорупційних зусиль навіть невеликої, на початку, кількості організацій створює потужну синергію – ефект їх узгоджених дій набагато перевершує результат розрізнених зусиль суттєво більшого і в кількісному, і в якісному відношенні складу учасників різних антикорупційних проектів

Саме на досягнення в самому найближчому майбутньому такого синергічного ефекту для рішучого прогресу у боротьбі з корупцією як глобальною загрозою стабільному й безпечному розвитку країни спрямована МГО «КБКТОВ».

Програма МГО «КБКТОВ» ґрунтується на шести фундаментальних принципах (рис. 2.9):

1. Визначеність. Програма має чітко визначити ті напрямки активності поступового практичного витіснення з життя людства корупції як форми громадських відносин, які впродовж періоду її дії будуть стратегічно найбільш важливими, та реалізація яких дозволить досягти найбільшого ефекту.

Рисунок 2.9. – Фундаментальні принципи програми МГО «КБКТОЗ».
Джерело: складено автором

2. Позитивність. Елементи програми повинні носити чітко позитивний характер, бути спрямовані, головним чином, на сприяння та заохочення всіх розумних, чесних та ефективних дій зі скорочення корупції, включаючи сприяння всім формам підтримки реальних зусиль влади по боротьбі з корупцією з боку суспільства.
3. Практичність. Програма повинна визначити загальні рамки для розробки та реалізації її учасниками таких проектів, які практично вплинуть на скорочення рівня корупції в тих або інших сферах життєдіяльності. Вона також має створити ефективну основу для прямої та безпосередньої участі бізнес-спільноти в практичній реалізації таких проектів, що суттєво підвищить ефективність витрат компаній та корпорацій на підтримку антикорупційної діяльності інститутів громадянського суспільства, у тому числі суттєво зменшить ризики нецільового використання виділених фондів.

4. **Привабливість.** Участь в реалізації програми повинно приносити її учасникам не тільки моральне задоволення, але й практичну користь. Зокрема воно має знижувати для тих, хто бере участь у програмі, підприємців ризики всіх видів втрат від корупції в наслідок здійснення превентивних (у тому числі публічних) дій, які перешкоджають будь-кому залучення їх у корупційні ситуації.
5. **Гнучкість.** Кожен учасник програми повинен мати можливість вільно та самостійно або в партнерстві з будь-якими іншими учасниками розробити та реалізувати в її рамках ті чи інші локальні проекти у своєму виборі – відповідно до своїх можливостей та інтересів. При цьому ніщо в програмі не повинно трактуватися як заснування для покладання на її учасників обов'язків здійснювати ті чи інші конкретні дії, певні іншими учасниками.
6. **Відкритість.** Програма має бути відкрита для приєднання та участі будь-яких сумлінно, відкрито та легально діючих організацій та людей доброю волі, які позначили свою зацікавленість в практичному протидії корупції – в тих межах, які встановлені для такого приєднання та участі відповідним національним законодавством.

Також цілями Програми МГО «КБКТОВ» є розширення, активізація та підвищення ефективності спільних позитивних практичних дій суспільства, влади та бізнесу Для просування й реалізації антикорупційних дій, спрямованих насамперед на (рис. 2.10).

У Харківській області Управлінням з профілактики корупції та контролю проводиться робота з громадськими організаціями з протидії корупції.

Було намічено перспективний план подальшої співпраці з метою посилення профілактичної антикорупційної роботи серед молоді.

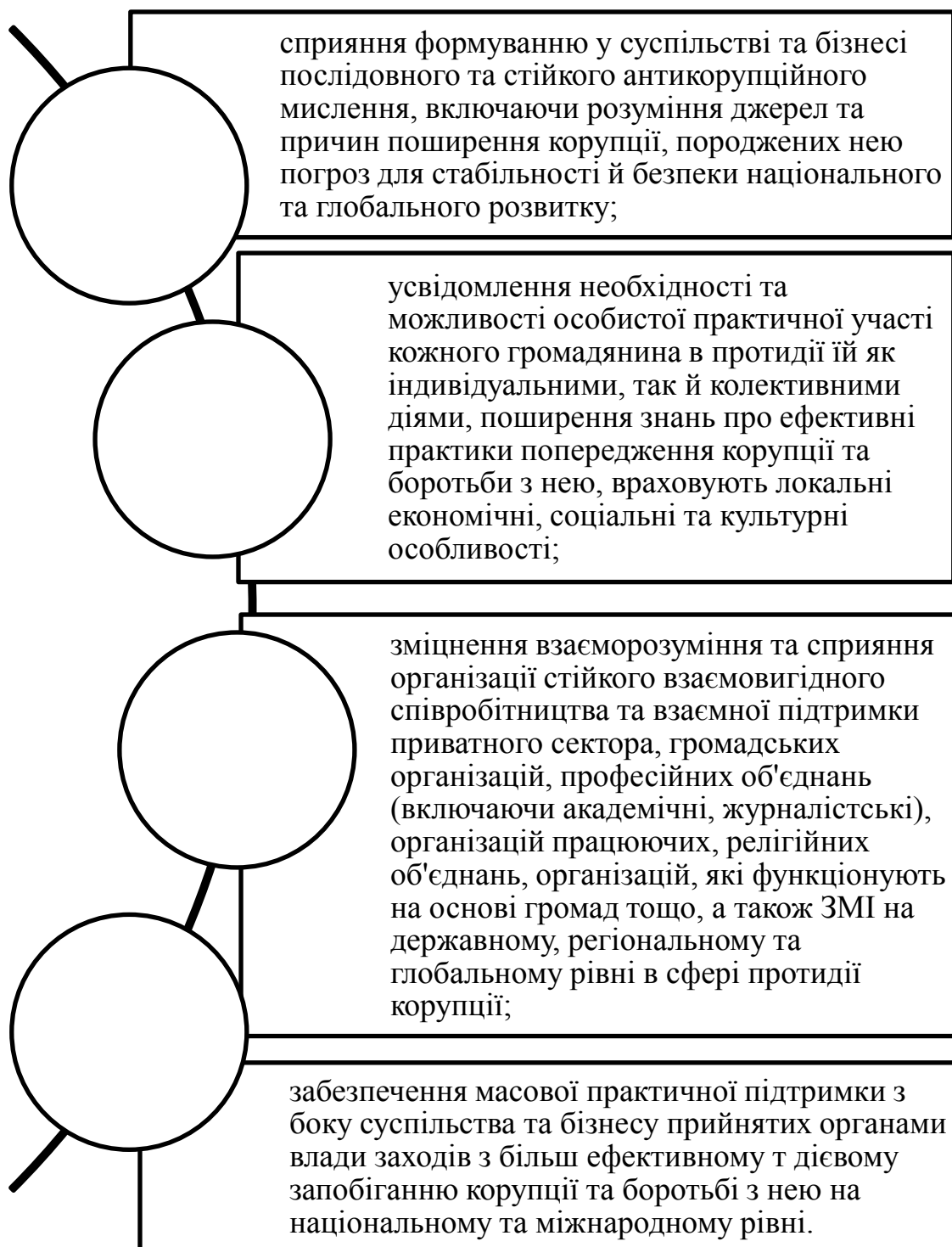

Рисунок 2.10. – Напрям дій з реалізації та просування антикорупційної політики згідно Програми МГО «КБКТОВ». Джерело: складено автором

Сьогодні показує, що місцевим самоврядуванням Харківської області виявляється допомога державним органам в організації роботи з громадсь-

кістю у сфері протидії корупції, запровадження позитивних практик профілактичної та пропагандистської діяльності. Здійснюються виїзди до місцевих районів для участі у засіданнях рад громадськості, в яких приймають участь співробітники правоохоронних та контролюючих органів, керівники ОТГ, представники громадськості. У ході безпосереднього спілкування з громадянами роз'яснюються окремі положення чинного законодавства, особливості організації роботи з профілактики корупційних проявів в місцевому самоврядуванні, інші питання. За результатами зустрічей виробляються рішення, спрямовані на підвищення ефективності проведеної роботи.

Проводиться необхідна робота, спрямована на залучення інститутів громадянського суспільства до антикорупційної діяльності.

Представники громадських об'єднань та організацій беруть участь в засіданнях робітників груп, інших дорадчих органах з питань профілактики та протидії корупції.

Для підвищення ефективності взаємодії з інститутами цивільного товариства та громадянами, профілактики корупційних проявів в нормотворчому процесі, тобто. виявлення та усунення положень нормативних правових актів, встановлюють для правозастосовника необґрунтовано широкі межі розсуду або можливість необґрунтованого застосування винятків із загальних правил, а також положень, які містять невизначені, важкоздійсненні, вимоги до громадян та організацій та тим самим створюють умови для проявів корупції, проводиться незалежна антикорупційна експертиза. Для цього регіональні виконавчі органи державної влади та органи місцевого самоврядування, проекти розроблюваних ними нормативних правових актів розміщують на своїх офіційних сайтах. Таким чином, в Україні існують громадські організації, які приймають участь в протидії шахрайству та корупції. Громадські об'єднання впливають на формування стандартів взаємодії суспільства та бізнесу, сприяючи формуванню громадянської позиції у суспільстві. В галузі протидії корупції їхня діяльність полягає у формуванні нетерпимості до проявів корупції, в патріотичному вихованні.

На нашу думку, громадські організації у взаємодії з правоохоронними органами в стані сприяти на рішення наступних ключових проблем:

- антикорупційна пропаганда в рамках цивільного товариства;
- виявлення на науковій основі тих аспектів корупції, які викликають найбільш сильний деморалізуючий ефект, тим самим загрожуючи громадської стабільності;
- включення в сферу громадської уваги самих яскравих корупційних проявів, громадського контролю за їх розслідуванням.

ВИСНОВКИ

Основна складність трактування та розуміння корупції полягає в тому, що вона трактується надто багатозначно, через що не завжди повноцінно розуміється та враховується її глобальний характер. З огляду на це, видається розумним на законодавчому рівні відмовитися від використання терміна «корупція», бо в іншому випадку може відбутися заміна одних понять іншими.

Використання дефініції корупції також не є вдалим, оскільки за своєю природою корупція – це соціально-негативне явище, що сукупно складається з низки аморальних провин та протиправних діянь. Корупцію не можна отожднювати зі злочинами, які супроводжують її як явище, наприклад, з хабарництвом чи зловживанням посадовими повноваженнями.

Україна визнає, що корупція в силу своєї розповсюдженості не тільки стає важливою проблемою для суспільства, але й загрожує безпеці держави. Корупція супроводжує цілому ряду злочинів. У їх числі організована злочинність, наркобізнес, незаконне відмивання грошей, торгівля людьми.

Для попередження корупції державна влада повинна розробити комплексні, узгоджені та системні заходи вироблення та реалізації єдиною антикорупційної політики.

Перші кроки та спроби боротися з корупцією були пов'язані зі становленням ринкових відносин. В результаті боротьба з корупцією була пов'язана з економічними злочинами та діями організованих злочинних груп, що активно входять як в економіку країни, а отже, й всі ініціативи щодо припинення корупції пов'язувалися з іншими злочинами. Не було напрацьовано ніяких системних заходів припинення корупції, і дії держави носили більшою частиною характер кампанії. Тому рівень корупції мав тенденцію постійного підвищення.

Незважаючи на вжиті заходи у сфері законодавчих ініціатив та організаційних питань, суспільство ще не в повній мірі відчувало наслідки таких заходів.

До всякого злочину можливо та потрібно розробити деякі специфічні моделі їхнього виявлення. До загальних можна віднести оперативну перевірку, перевірку заяв, що надійшли, прослухування та ін... Ці заходи застосовуються до багатьох злочинів. Що стосується спеціальних методів розслідування злочинів у сфері корупції, то через наявність кодифікованого законодавства, зокрема Кримінально-процесуального кодексу, дуже складно придумати який-небудь інший закон, на підставі якого буде розслідуватися злочин, наприклад, в сфері побутової корупції, корупції в органах влади, в судових, правоохоронних та контролюючих органах, політичної корупції (наприклад, в період виборів), корупції в корпораціях.

В всіх вищеназваних органах при виконанні відповідних функцій повинна бути передбачена участь громадянського сектору та бізнес-спільноти як обов'язкова складова частина протидії корупції. Можливо навіть із передачею деяких функцій (наприклад, моніторинг рівня корупції) та наділення повноважень з їх проведенню з відповідним фінансуванням з бюджету.

Необхідно вивчити досвід міжнародних неурядових організацій з боротьби з корупцією. Прикладом тому може бути така організація, як «Міжнародна прозорість» (МП), яка націлена на боротьбу зі хабарництвом в міжнародних угодах через міжнародні та національні коаліції.

Рекомендації, викладені у кваліфікаційній роботі бакалавра, не можуть претендувати на завершеність, адже проблема корупції дуже всеосяжна у багатьох колах суспільного життя. У міжнародній практиці застосовується цілий ряд заходів щодо протидії корупції. При виборі їх стосовно нашої країни необхідно враховувати національні особливості та менталітет. З обліком цих моментів й слід формувати конкретні події.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. Редакція від 11.01.2019 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Конвенція «Про кримінальну відповідальність за корупцію» від 25.01.1999 р.
4. «Конвенція про цивільно-правовий відповідальності за корупцію» (ETS N 174) [укр., англ.] (Укладено в м. Страсбурзі 04.11.1999) з інформаційного банку «Міжнародне право».
5. «Міжнародна конвенція про боротьбі з фінансуванням тероризму» (Укладено в м. Нью-Йорку 09.12.1999).
6. Декларація організації об'єднаних націй «Про боротьбі з корупцією і хабарництвом в міжнародних комерційних організаціях» від 16.12.1996 р..
7. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон від 14.10.2014 р. № 1699-VII. Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 46. Ст. 2047.
8. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265. Офіційний вісник України. 2015. № 38. С. 108. Ст. 1146.
9. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка. 2007. 992 с.
10. Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні: монографія; за ред. чл.-кор. Нац. акад. прав. наук України, д-ра юрид. наук В.В. Голіни; Нац. акад. прав. наук, Ін-т вивч. пробл. злочинності. Харків : Право, 2012. 303 с.

- 11.Голіна В., Колодяжний М. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 2. С. 92–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_ (дата звернення: 25.03.2023)
- 12.Державна політика : підручник / за ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ: НАДУ. 2014. 448 с.
- 13.Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / А. М. Михненко та ін.; за ред. А. М. Михненка; Акад. фін. упр. Вид. 4-те, переробл. й доповн. Київ : Акад. фін. упр., 2013. 664 с.
- 14.Ільєнок Т.В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. Юри-дична наука. 2013. №2. С. 71–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_ (дата звернення: 25.04.2023)
- 15.Коваль Л. В. Адміністративне право: курс лекцій. Київ: Вентурі. 1996. 208 с.
- 16.Коліушко І. Б., Тимошук В. П. Управлінські послуги новий інститут адміністративного права. Нова влада : зб. аналітичних матеріалів. Київ : Факт. 2000. С. 4–17.
- 17.Колпаков В. К., Кузьменко О. В., Пастух І. Д., Сущенко В. Д. Курс адміністративного права України : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер. 2013. 872 с.
- 18.Ліпич Л.Г., Грицюк Н.О. Підходи до визначення поняття страте-гія. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 8. С. 131–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_ (дата звернення: 20.03.2023)
- 19.Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Атіка. 2003. 576 с.
- 20.Морозова Х. І. Кращі практики електронного урядування в Україні. Гро-мадянське суспільство. 2016. № 8. С. 7–9.
- 21.Перший міжнародний форум з електронного урядування – «International Ukrainian E-governance Forum». URL: <http://e-gov-forum.com.ua/> (дата звернення: 25.03.2023)

22. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект): дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.03. Київ, 2004. 206 с.
23. Супрун Т. М. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 2–3. С. 199–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_ (дата звернення: 17.03.2023)
24. Теоретико-правові засади протидії корупції: науково-аналітична доповідь / авторський колектив: В. Ф. Дейнека та ін. Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. 39 с.
25. Хараберюш І. Ф., Ортинський В. Л., Хараберюш О. І. Концептуальні та теоретико-прикладні засади оперативно-розшукового забезпечення протидії контрабанді в Україні : монографія. Маріуполь: ТОВ «ППНС». 2017. 476 с.
26. Хома В. О., Молдован Е. С. Сінгапурська модель запобігання і протидії корупції: досвід для України. Митна безпека. 2013. № 2. С. 94–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mb_ (дата звернення: 25.03.2023).
27. Beenstock M. Corruption and Development // World Development. 1979. V. 7. P. 46-52.
28. Borgen Jan. What is corruption? / Jan. Borgen // Collection of anti-corruption materials. – Oslo : ELSA, 2005. P. 11.
29. Chibnall S. and Saunders P. World Apart: Notes on the Social Reality of Corruption // British Journal of Sociology. 1974. № 28 (June). P. 47-51
30. Dininio P. Explaining patterns of corruption in the Russian regions // World Politics. 2005. №. 4. P. 500-503.
31. Hillman L. Hierarchical Structure and The Social Costs of Bribes And Transfers // J. Political Economy. 1987, Ks 34.
32. Huberts LWJC. Corruption in the Dutch public administration. Extent, nature and settlement // LWJC Huberts, JM Nelen. Amsterdam: University, 2005. – 128 p.

- 33.Kurer O. Clientelism, Corruption, and the Allocation of Resources // Public Choice. 1993. № 77. P. 134-138.
- 34.Lamberl-Mogiliansky A. Essays on Corruptions. Department of Economics. Stockholm Univ, 1996. 168 p.
- 35.Latcheva R. Economic transformation outside the law: Corruption, trust in public institutions and the informal economy in transformation outside the law: Corruption, trust in public institutions and the informal economy in transition countries of Central and Eastern Europe // Europe-Asia Studies. 2006. Vol. 58. №1. P. 81-102.
- 36.Marinova D. M. When government fails us: Trust in post-socialist civil organizations // Democratization. 2011. Vol. 18. № 1. P. 160-183.
- 37.Montinola G. R. Sources of corruption: A cross-country study // British Journal of Political Science. 2002. № 32. P. 147-170.
- 38.Schneider F. The Size of the Shador Economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003. – Bonn : Institute for the Stude of Labour, 2004. 256 p.
- 39.Seligson M. A. The measurement and impact of corruption victimization: Survey evidence from Latin America // World Development. 2006. Vol. 34. № 2. P. 381-404.
- 40.Teachout Z. The anti-corruption principle // Cornell Law Review. 2009. Vol. 94. № 2. P. 341-413.
- 41.Treisman D. The causes of corruption: A cross-national study // Journal of Public Economics. 2000. Vol. 76. № 3. P. 399-457.

ДОДАТКИ